

МОЯ КРАЇНА

Створення країнської держави

ДИТЯЧА
ІЛЮСТРОВАНА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

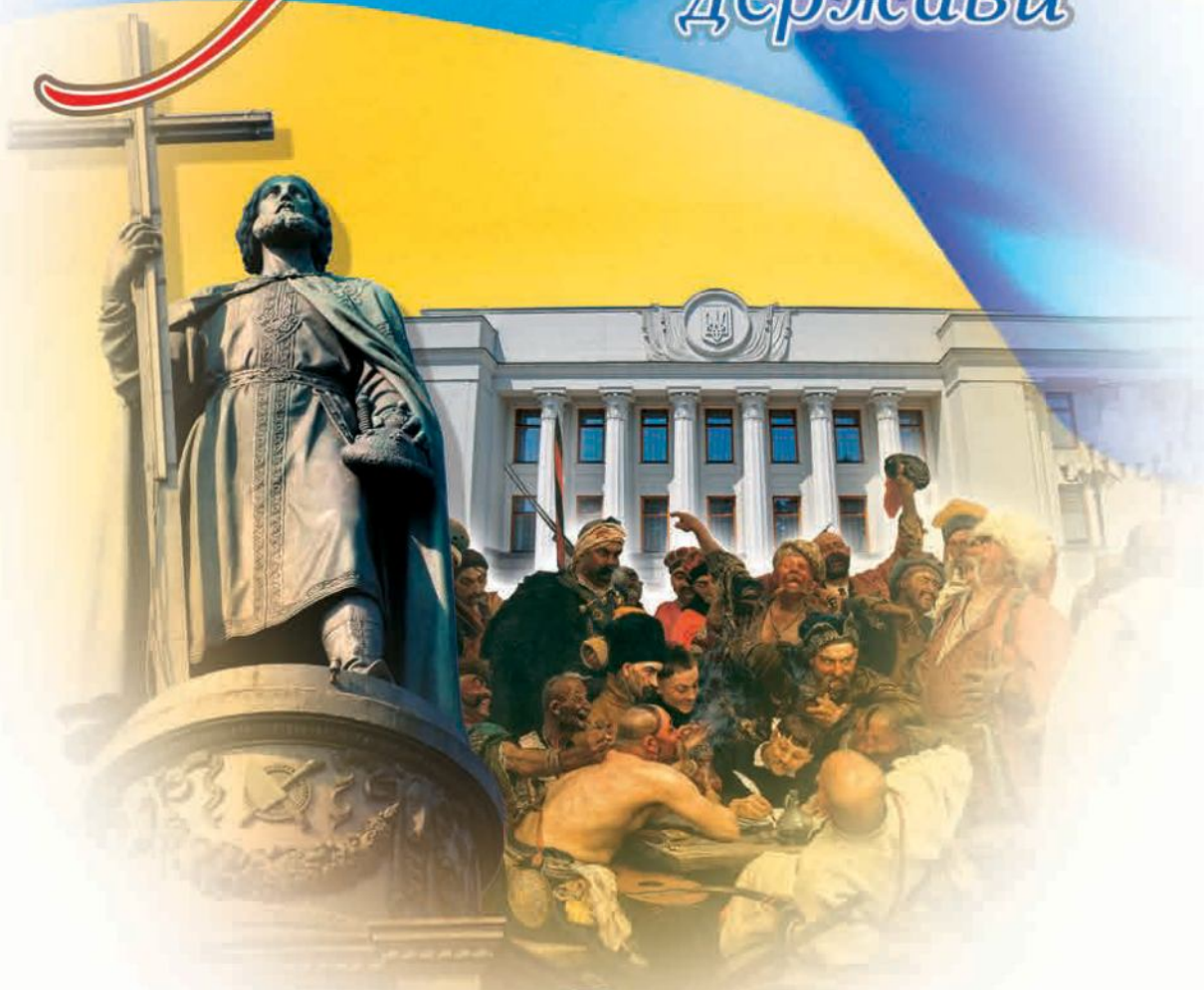

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

МОЯ КРАЇНА

У створення країнської держави

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УДК 59.018
ББК 28.03
Р 24

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Рассоха-Дісс М. С.

Р 24 Створення української держави. — Х.: Веста, 2011. — 64 с.: іл.
ISBN 978—966—08—5352—2.

Наша енциклопедія розповідає про становлення української держави, про непростий шлях нашого народу до нього.

Зараз Україна — незалежна держава, але так було не завжди.

Книга стане у пригоді школярам, як джерело необхідних знань з історії держави Україна.

УДК 59.018
ББК 28.03

Науково-популярне видання

**Рассоха-Дісс М. С.
Створення української держави**

Головний редактор Н. В. Бірічева
Редактор О. М. Кожушко
Технічний редактор С. В. Вітковський
Коректор Н. В. Красна

Р11657у. Підписано до друку 09.01.2011. Формат 84 X 108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Франклін. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,08.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 3323 від 26.11.2008.
61064 Харків, вул. Бакуніна, 8а

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-90-87,
Дніпропетровську — (056) 785-01-74, (067) 635-19-85, Сімферополі — (067) 692-32-43,
Донецьку — (062) 261-73-17, (067) 620-00-27, Львові — (032) 244-14-36, (067) 340-36-60,
Одесі — (067) 481-22-11, (048) 737-46-54, (063) 343-05-44,
Тернополі — (0352) 49-58-36, (067) 395-33-05, (067) 350-19-05,
Хмельницькому — (0382) 70-63-16, (050) 206-78-48, Кривому Розі — (056) 401-27-11,
Івано-Франківську — (0342) 72-41-54, Києві — (044) 377-73-22, (044) 377-73-23.
E-mail: deti@ranok.kharkov.ua

Філіали в Росії: 115201, г. Москва, ул. Котляковская 8/10, оф. 31-1
тел.: (499) 794-16-89, (901) 599-50-88, факс: (499) 794-16-89
e-mail: ranok.moscow@mail.ru

308013, г. Белгород, ул. Коммунальная 2, оф. 36
тел.: (4722) 58-74-37, (4722) 37-19-49, факс: (4722) 56-95-12, e-mail: ranok1@yandex.ru

«Книга поштою»: 61045, Харків, а/с 3355, тел. (057) 717-74-55, (067) 546-53-73 (для SMS).
E-mail: pochta@ranok.kharkov.ua
www.ranok.com.ua

ISBN 978—966—08—5352—2

© Рассоха-Дісс М. С., текст, 2011
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2011

ВСТУП

Наша Батьківщина — Україна. Таку назву має країна, в якій ти живеш. Зараз Україна — це незалежна самостійна держава. Але так було не завжди. Уже багато тисяч років на цій родючій і щедрій землі з прекрасним кліматом живуть люди. Спочатку це були первісні племена. Потім з'явилися осілі землероби. Їх витіснили войовничі кочівники. Тут оселялися киммерійці і греки, скіфи і сармати, пізніше прийшли слов'яни. Тут з'являлися, росли і зникали держави, які ми вважаємо частиною своєї історії. Їх населяли люди, які передали нам свою культуру.

Подивися на географічну карту. Україна розташована у самому центрі Європи. Наша країна — не острів. Тому її межі формувалися поступово, протягом багатьох століть. На наших предків чекав довгий шлях усвідомлення себе як народу і боротьби за власну, незалежну державу.

ПЕРШІ ЛЮДИ НА ЗЕМЛІ УКРАЇНИ

На землі сучасної України людина живе дуже давно. Перші люди з'явилися тут близько 1 млн років тому. Ці люди ще не були нашими предками. Вони мали низький лоб і малий об'єм мозку, масивні щелепи і великі зуби. Але вони вже ходили прямо. Їх вправні руки повністю сформувалися.

Землю нинішньої України тоді вкривали чагарники кедрів, ялин і сосен, тут жили сибірські носороги, печерний лев і печерний ведмідь, слон-тригонтерій, мамонт, бізон, гігантський олень. Первісні люди полювали на цих тварин.

Понад 600 тис. років тому землю України вкривали льодовики. Заледеніння було три, третє дійшло до Карпатських гір, Дніпра і Дону.

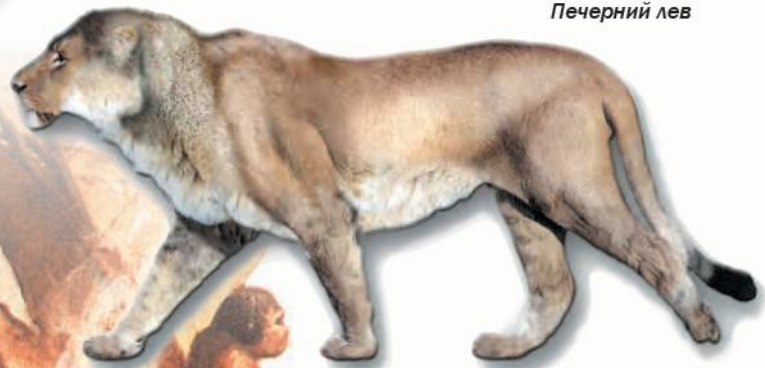
Мамонт

Кирилівська стоянка

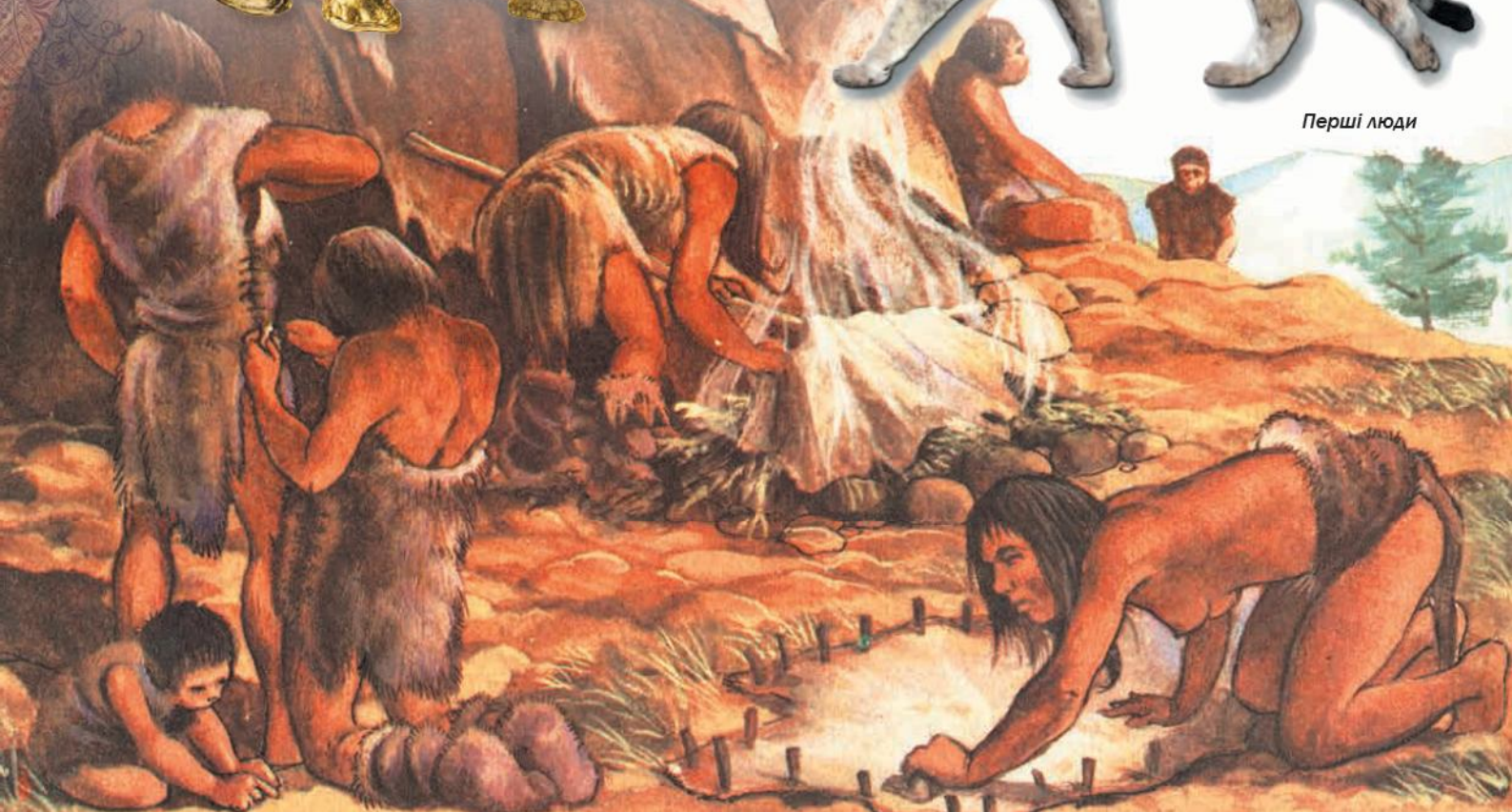
Найдавніша стоянка первісних людей знайдена на березі річки Тиси. Люди там жили у різні часи — від 1 млн до 35 тис. років тому.

Просуваючись зі швидкістю 3—5 км за рік, льодовики тягнули за собою величезні камені і валуни.

Печерний лев

Перші люди

Близько 150 тис. років тому почалося чергове заледеніння. Але тепер люди ховалися у печерах, одягали шкіри. Вони навчилися отримувати вогонь, їхні знаряддя стали кращими. Це були неандертальці. Залишки їх стоянок учені знайшли в Криму, на Запоріжжі, Сіверському Дінці, Волині, у Приазов'ї.

Неандерталець. Знаряддя праці неандертальця

Водночас на території України мешкало дуже мало неандертальців — не більше 20 тис. осіб.

А близько 30 тис. років тому на нашій землі з'явилися люди, схожі на нас, — перші кроманьйонці. Вони жили родовими общинами і племенами. У них панував матріархат — старійшиною племені і головою роду була жінка. Ці стародавні люди були вправними мисливцями і рибалками, полювали за допомогою лука і списа, плавали на човнах-довбанках. Кроманьйонці часто оселялися

Поселення кроманьйонців

Стародавній неоліт

на річках, забивали палі і влаштовували поверх настилу хатини. На Волині, Поліссі, Київщині учені знайшли сліди таких споруд.

У печерах Криму знайдено стоянки неандертальців і перші поховання. Це говорить про те, що у первісних людей зароджувалися вірування. На виробах із кістки є орнаменти із зображенням тварин. Це були перші кроки людини у мистецтві.

Пізніший палеоліт

Стародавні люди часто кочували — залишали свої поселення і переходили на родючіші місця.

Близько 6 тис. років тому почався неоліт — новий кам'яний вік. Люди навчилися приручати звірів і сіяти зерно. З'явилося ткацтво і гончарство. Люди почали обробляти камінь свердленням, шліфуванням і розпилюванням. У цей час племена припинили кочувати і розпочали осіле життя.

Найвідоміша споруда часів неоліту в Україні — Кам'яна Могила. Вона розташовується недалеко від Мелітополя.

ТРИПІЛЛЯ — ОДНА З НАЙДАВНІШИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

У IV—III тисячоліттях до н. е. люди знайшли і навчилися обробляти мідь. Розпочався мідний вік — енеоліт. Саме в цю епоху з'явився перший роз-

поділ праці. З'явилися землероби і скотарі. Землероби винайшли орало — перший примітивний плуг, змайстрували стіл, створили піч, побудували великі укріплені поселення, а скотарі, схильні до міграції, приручили коня, активно використовували колісний транспорт, удосконалювали зброю.

На території України і Європи з'явилася і розквітла одна з найперших цивілізацій на Землі — Трипілля. Вона виникла раніше, ніж цивілізації Єгипту і Межиріччя.

Ця землеробська цивілізація проіснувала майже 3 тис. р. на одному місці, між річками Дніпро і Дністер.

Учені ще не з'ясували, ким були трипільці — індоєвропейцями чи родичами тих народів, які потім

пішли на Кавказ. А ще трипільська кераміка дуже схожа на давньокитайську!

Землероби і скотарі трипільської цивілізації вперше навчилися виробляти достатню кількість їжі. Люди перестали голодувати і вмирати молодими. Трипільці зводили будинки і великі селища — городища. Вони навчилися виготовляти розписну кераміку і плавити метал.

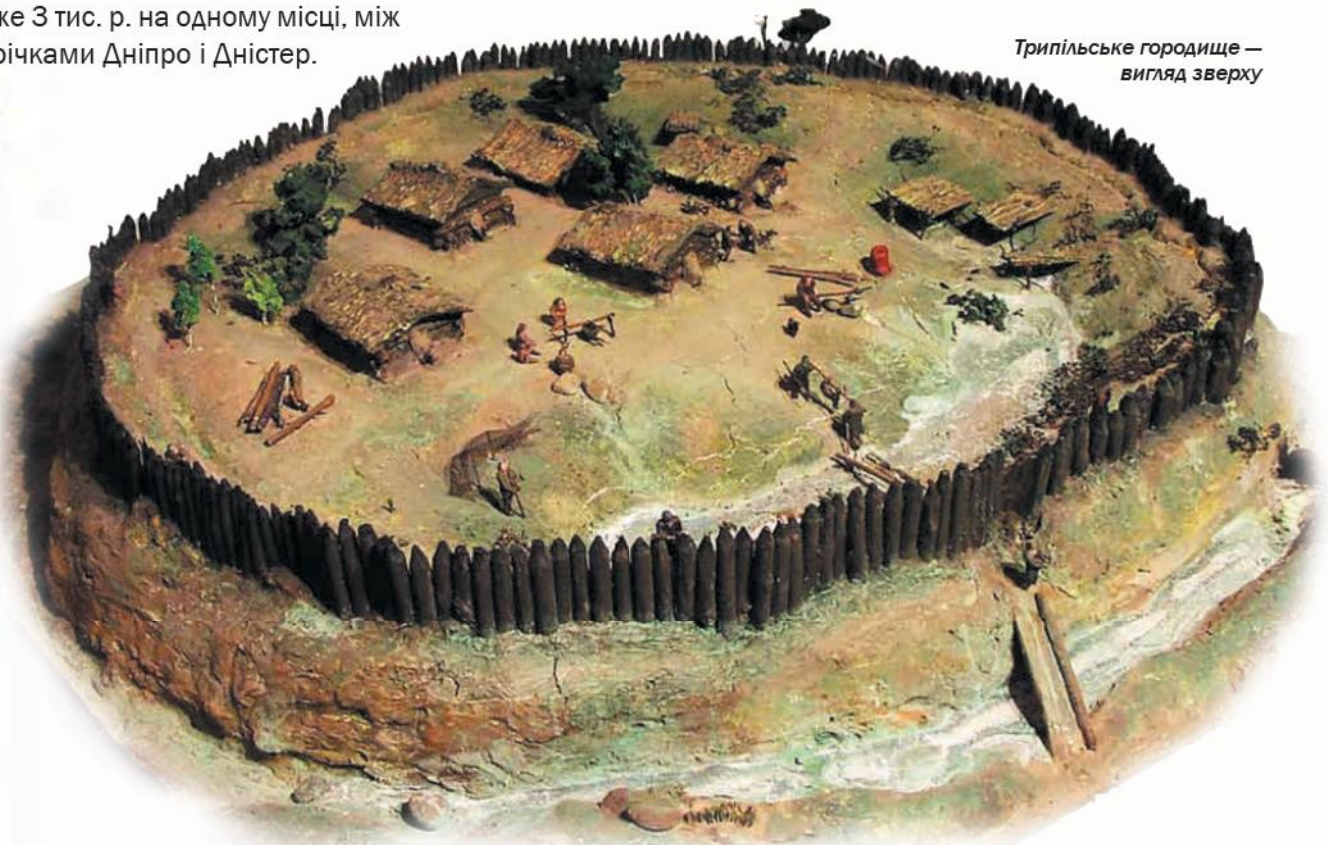

Трипільські посудини «біноклі»

Трипільці зводили будинки і великі селища — городища. Вони навчилися виготовляти розписну кераміку і плавити метал.

Вперше залишки стародавньої трипільської культури виявив у 1893 р. археолог Вікентій Хвойка у селі Трипілья під Києвом. У Румунії і Молдові цю культуру називають Кукутені.

Трипільська культура

Трипільське городище — вигляд зверху

У трипільських городищах вулиці розходилися від центру до країв, як шпиці у велосипедному колесі. У городищах мешкало до 10 тис. осіб, у деяких до 30 тис.

Чоловіки й жінки Трипільля мали красивий тканний одяг, щедро прикрашений вишивкою, кістяними і мідними бляшками. У трипільців уже існувало ткацтво, вони обробляли шкіру, носили чоботи і сандалі, для гончарства вина-

Трипільський чоловічий й жіночий одяг та посудини

йшли повільний гончарний круг. Кераміку прикрашали плавними жовто-чорно-білими лініями, які мали особливе значення.

Великі, багатокамерні будинки теж були розмальовані, часто темно-червоним кольором. Це були дерев'яно-глиняні або саманові будинки, під чотирьохскатним дахом, із піччю всередині. Чимось вони нагадують українські хати.

В українському Трипільлі існувала розвинена система знаків — глиняні жетони і фігурки, написи-малюнки на глині. На території Туреччини ця цивілізація створила писемність.

Цивілізація Трипільля закінчилася так, як схожі землеробські цивілізації Індії, Америки. Клімат став посушливим, а трипільці виснажили свої землі. Тому їх перемогли і витіснили більш войовничі сусіди — племена кочівників і скотарів.

Частина трипільців подалася у ліси Полісся, інші — у причорноморські степи. Землі трипільської культури зайняли племена індоєвропейців і кочівників з Азії.

Трипільська кераміка — перше колесо

КОЧІВНИКИ НА ЗЕМЛІ УКРАЇНИ

До III тисячоліття до н. е. більшості племен, які жили в Євразії, довелося стати скотарями — клімат став засушливим. До I тисячоліття ці скотарі перетворилися на справжніх кочівників.

Кочівники їздити верхи, користуючись тільки вуздечкою і сідлом. Вони захищали свої табуни і стада, відвойовували пасовища у сусідів, уміли швидко згорнути свої пересувні будинки. У кочівників була сувора дисципліна і у сім'ї, і у війську. Їх боялися вороги.

Територія України стала центром кочового життя багатьох племен.

Від Карпат до Кубані жили кіммерійці. Їх набігів боялися жителі цивілізованих Малої Азії і Кавказу, Близького Сходу. Учені вважають їх нащадками трипільців.

Кіммерійці будували укріплені городища і некрополі. Вони першими почали використовувати залізне озброєння високої якості.

За кіммерійцями на нашу землю прийшли інші кочівники — скіфи. Вони грабували країни Близького Сходу і Азії, потім осіли у степах Причорномор'я. Пізніше їх столицею став Неаполь Скіфський на березі Чорного моря.

Ремінна бляшка VIII століття до н. е. Золото, срібло, кольорове скло належать культурі кіммерійців, котрі населяли землі теперішньої України до приходу скіфів

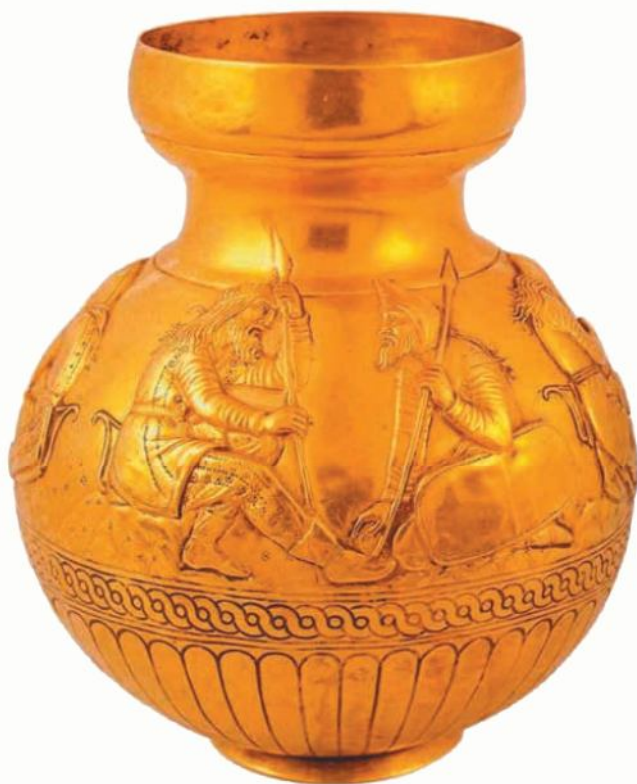
Скіфський одяг знатної сім'ї

Нашивна бляшка «Кінний скіф»

У VIII—VII ст. до н. е. відбувся один із останніх потопів на Землі — води Балтійського моря прорвалися до Чорного, точніше, до частини стародавнього прісного моря Сармата. Рівень води піднявся, хвилі сягали 80 і 100 м. Цей потоп змив кіммерійців.

Ваза з зображенням скіфських воїнів IV століття до н. е.
Електрум; чеканка — природний сплав золота (80 %) і срібла.
Знайдена у кургані Куль-Оба

«Царські» скіфи були володарями підкорених земель і народів. Вони прагли відрізнитися від інших, круглоголових «скіфів», тому з дитинства подовжували собі череп, прив'язуючи дощечки. Свій рід вели від батька, брали собі багато дружин, підтримували войовничий дух звичаєм пити кров першого убитого ворога, пили із ворожого черепа. Знатного воїна ховали у курганах, часто разом із дружинами, кіньми, рабами, навіть побратимами.

Гривня з фігурками скіфів-вершників IV століття до н. е.

На правому березі Дніпра жили скіфи-землероби. Вони виробляли мед, віск, вирощували пшеницю, добували хутро. Греки з колоній і раби виготовляли чудові золоті прикраси для воїнів-скіфів, залізну зброю, посуд. Від скіфів українці успадкували білі штани і сорочку, козацьку шапку, чоботи, зброю — пернач, сагайдак та багато іншого.

У 513 р. до н. е. цар персів Дарій, успішний полководець, прийшов на землю скіфів, щоб остаточно знищити «скіфську загрозу». Дарій привів 700 тис. воїнів, а у скіфів воювали всі, хто міг тримати лук. Таких виявилось декілька мільйонів. Скіфи заманювали персидське військо у згубні містини і випалені степи, а потім знищували його. Непереможні перси програли.

У 339 р. батько Александра Македонського Філіпп розбив скіфське військо. Загинув 90-річний цар скіфів Атей. Через 100 років скіфи стали данниками племен сарматів.

Кинджал
Друга частина
I століття н. е.

Лише деяка частина залишилася вільно жити у Криму своїм скіфським царством. Ці скіфські царі чеканили свою монету і брали участь у політиці Греції, Азії, Риму.

Бляшка у вигляді фігурки кабана.
Бляшки набули поширення
в мистецтві скіфів і використовувалися
для прикраси одягу, головних
уборів і кінської зброї

ДАВНЬОГРЕЦЬКІ МІСТА-ПОЛІСИ У КРИМУ

Далеко від нашої землі, за двома морями розташовувалася прекрасна країна Греція, або Еллада, як називали свою батьківщину стародавні греки. Землю у Давній Греції успадковував

лише один син. Тому багато громадян Еллади шукали нові землі за морем. Торговці і мореплавці, греки розселялися скрізь, де тільки можна було жити і торгувати. Річки і моря були дорогами давнини. Їхні кораблі пла-

вали дуже далеко і одного разу допливли до берегів Тавриди — нашого Криму. Коли стародавні елліни вперше наблизилися до берегів Тавриди, почався сильний шторм, і багато кораблів потонуло. А мореплавці, які дивом врятувалися і повернулися до Еллади, розповіли онукам і правнукам про далеку прекрасну землю.

Давньогрецький одяг

Гори там вкриті прохолодними лісами, а їх вершини пласкі і зручні для випасу худоби, у гірських річках безліч води і риби, на узбережжі багато затишних бухт.

Греки полюбили цю землю і побудували тут свої міста.

У кримських містах, як і у Греції, будували стіни, храми, театри, школи і стадіони, кам'яні будинки, прикрашені скульптурою і мозаїкою, на вулицях стояли стовпи з табличками законів. Жителі гре-

цьких міст Криму жили так само, як і елліни у себе на батьківщині. Тут були раби, громадяни, правителі-архонти, військове ополчення.

У 108 р. до н. е. Боспором правив цар Мітрідат, непримиримий борець проти панування Риму. Він загинув у акрополі Пантікапея, на вершині гори, яка з тих часів носить його ім'я.

Гора Мітрідат

*Золота монета Пантикапея з грифоном,
IV ст. до Різдва Христового*

Кримські міста успішно торгували з Грецією і Азією. Вони вивозили зерно, рибу, сіль, худобу, шкури, рабів. Торгували греки і з сусідами — скіфами, які надзвичайно цінували прикраси, вино, маслинову олію, зброю. У грецьких кримських містах були розвинені металургія, деревообробка, гончарство, ткацтво, ювелірне мистецтво.

У VII—V ст. до н. е. на північних берегах Чорного моря, Дніпровського і Дністровського лиманів уже існували грецькі колонії, міста-держави: Ольвія, Тира, Херсонес Таврійський, Пантикапей (зараз Керч), Никоній, Феодосія, Фанагорія.

Поблизу грецьких торгових міст жили кочівники і землероби. Вони торгували один з одним, воювали, платили данину переможцям, але не поспішали поріднитися або об'єднатися у одну державу.

Із 480 р. до н. е. навколо Пантикапея утворилося Боспорське царство, що об'єднало грецькі колонії Чорного моря. Це була впливова і багата держава, відома багатьом народам. Вона була азіатсько-грецькою, постійно боролася з піратами, які заважали чорноморській і середземноморській торгівлі. Боспор існував до IV ст. н. е., доки його не розгромили гунни. У цей же час кочівники зруйнували Ольвію, а Херсонес став частиною Візантійської імперії.

Рим надіслав до Боспору своїх правителів, але фактично правила там хитра цариця Динамія, яка виходила за них заміж чотири рази.

Руїни Херсонеса

САРМАТИ — ПЛЕМ'Я АМАЗОНОК

Від III ст. до н.е. територію України заселяли племена сарматів: язиги, роксолани, аорси, сирвки, алани. Ці назви походять від давньоіранської «сатормани», опоясані мечем.

Прийшли сармати з південно-уральських степів і оселилися на північний схід від скіфів.

У сарматів була родова община, яка складалася із рідні. Жили вони табором, у шатрах, які нагадують юрти монголів. Міст у них не було. Взимку вони утеплювали свої шатра. Це був кочовий народ — на одному місці вони перебували доти, доки худоба не з'їдала траву. Потім йшли далі. Харчувалися сармати м'ясом, сиром, молоком. Ховаючи померлих, клали поряд із ними речі, якими ті користувалися за життя: чоловікам — зброю, кінську зброю, кубки з вином; жінкам — прикраси, дзеркала, голки.

600 років племена сарматів панували у степах Причорномор'я, кочували від Угорщини до Азова і Кавказу. У Салтівському городищі, під Харковом, алани жили до VIII ст.

Кочівники

Сарматські прикраси

Сарматські воїни

Військо сарматів складалося з важко озброєних вершників у обладунках зі шкіри і металу та легкої кінноти. Це кінне військо було найкращим у стародавньому світі, за зразком їх кіннотників пізніше виникли лицарі у обладунках.

У 68 р. роксолани порубали дві римські когорти (такою силою римляни могли завоювати невелику країну). «Суворі і одвічно войовничі ала-ни», — говорили про сарматів.

Сармати поклонялися мечу, ввічкуну в землю, і коню. Головними у них були жіночі божества — Богиня-Мати,

богиня-стрілець Гека-ерга і богиня помсти.

У середині III століття н. е. сарматів знищили німецькі племена готів. Частина сарматів увійшла до складу готської держави Германаріха, частина попросила притулку у праслов'ян, інші пішли за Дон.

Сарматський одяг — реконструкція

Остаточно винищили сарматів гунни — частину вбили, а решта змішалися з ними і стали жити як гунни.

У сарматському суспільстві головну роль часто відігравали жінки.

Найвірогідніше, що саме їх описували стародавні греки у легендах про воїнів-амазонок. За легендою, сарматка не виходила заміж, доки не уб'є трьох ворогів. Потім воювала

лише тоді, коли воювати йшли геть усі. Сарматки навіть на польові роботи виходили озброєними, але дуже стежили за своєю красою, у сусідніх народів були популярні як наречені. Жінки вдягали плащі і шаровари, покривали голову вишитою хусткою, нашивали на одяг намистини, багачки — золоті бляхи і корали.

Чоловіки сарматів були високими, красивими, світловолосими. Мали довге волосся і бороди, грізний вигляд. Вони любили одягатися у яскравий, червоний одяг і прикрашати себе золотом. На зразок скіфів, сармати штучно подовжували собі черепа.

Сарматська жінка-воїн

Цариця сармата Амага, яка правила замість свого чоловіка-п'яниці, зі своїми воїнами врятувала греків Херсонеса, коли їх обступили скіфи.

Давньогрецькі амазонки

ГОТСЬКЕ КОРОЛІВСТВО ТА СЛОВ'ЯНСЬКІ ПЛЕМЕНА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У III ст. н. е. на територію України переселилися готи. Їх привів у Придніпров'я король Філімер і створив там свою державу — королівство Ойум. Це була друга держава на території України після грецьких міст-держав. Столицею готської держави у скандинавському фольклорі називали місто на Дніпрі — буквально Дан-парстад. Близько 230 р.

готи спустилися у Причорномор'я. Коли з готами вперше зустрілися римляни, вони вже розділилися на дві гілки — східну (остготи) і західну (вестготи).

Готський одяг жіночий та чоловічий

У III—IV ст. остготи жили у Криму і степах Приазов'я, між Дніпром і Доном. Засновником сильного остготського племені був конунг Германаріх, якого поважали за хоробрість.

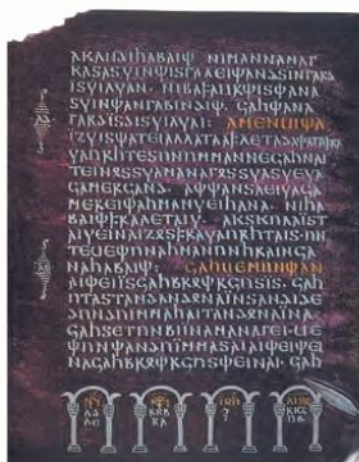
У IV ст. готи приймають аріанську модель християнства і створюють власну писемність — готський алфавіт, винайдений єпископом Вульфілою, який переклав на готську мову біблійні тексти (Срібний кодекс). Готська Біблія — перша літературна пам'ятка на німецькій мові.

Германаріху вдалося об'єднати під своєю владою різні племена від Балтії до Чорного моря (бл. 350—370 рр.), тепер у походи на Візантію вирушали разом і балтійські, і слов'янські, і сарматські, і німецькі племена.

У 2004 р. неподалік від села Войтенки Харківської області України археологи розкопали поселення готів, які жили тут водночас зі слов'янами 17 століть тому. Археологи стверджують, що виявлене поселення — одне з найбільших поселень королівства Германаріха на території сучасної України. За словами вчених, у поселенні жили готи-аристократи і робітники. Там знайдено безліч монет, прикрас і фрагментів римських скляних кубків.

Невелика християнська держава готів у Причорномор'ї, Феодоро, існувало ще у V—XII ст.

Слов'янські племена продовжували займатися землеробством, сармати — кочовим тваринництвом. У цей час на нашій території абсолютно не будували замки і фортеці, а це означає, що ніхто не чекав нападу з боку сусідів. Доки готи жили у Східній Європі поряд із слов'янами, ті запозичили з готської мови безліч слів: хліб, казан, блюдо, купити, мистецтво, верблюд та ін.

Готська Біблія

Готський воїн Валаріс

Близько 370 р. у низов'ї Дону з'явилися гунни і вдерлися на багаті володіння остготів. Германаріх хоробро повів війська проти гунів, але зазнав поразки. Після цих подій готи переселилися на захід.

Після навали гунів на території України розпочалася ера слов'янських племен. Ті, кого ми називаємо слов'янами, були племенами зі схожими культурами. Вони відрізнялися, наприклад, від азійських племен. Сучасники — історики, мандрівники, вороги — називали їх: древліани, поляни, волинці. Кожне плем'я займало свою територію, мало свою історію і своє майбутнє.

Племена слов'ян жили у лісах навколо Вісли, Прип'яті і Дніпра. Вони селилися на високих берегах річок і займалися усім потроху: полюванням, рибальством, землеробством і розведенням худоби. Це були мирні племена. Навіть ліси були багаті на звіра і мед. Бортництво і полювання на звіра були звичною справою предків-слов'ян, а здобуті мед та хутра важливим товаром для продажу у далекі землі.

Слов'янськими предками українців були анти і склав'яни — так називали слов'янські племена у Візантії.

У антив уже у VI ст. була своя держава, якою правив король Бож.

Лукомор'я — це «слов'янська» причорноморська область, як і князівство Тмутараканське (Тмутороканське, тороки — плем'я). Племена радимичів і в'ятичів — це народ вождя Радима, які прийшли з Польщі, і народ вождя В'ятки.

Письменники давнини описували войовничих антив так: «Племенами антив керує не одна людина, і вигідні, і не вигідні справи вони завжди вирішують разом. Вступаючи у битву, йдуть на ворогів пішими. Панцир на себе не одягають. Усі вони високі і сильні, не світлі і не руді, не схильні до чорноти, а скоріше червонуваті».

Слов'яни, які жили на Дунаї, пішли звідти під натиском племен з Азії, і оселилися у лісах Київ-

Стилізоване зображення коня, поясна прикраса у «антському стилі», с. Мартинівка

щини, Чернігівщини, Волині та у Карпатах.

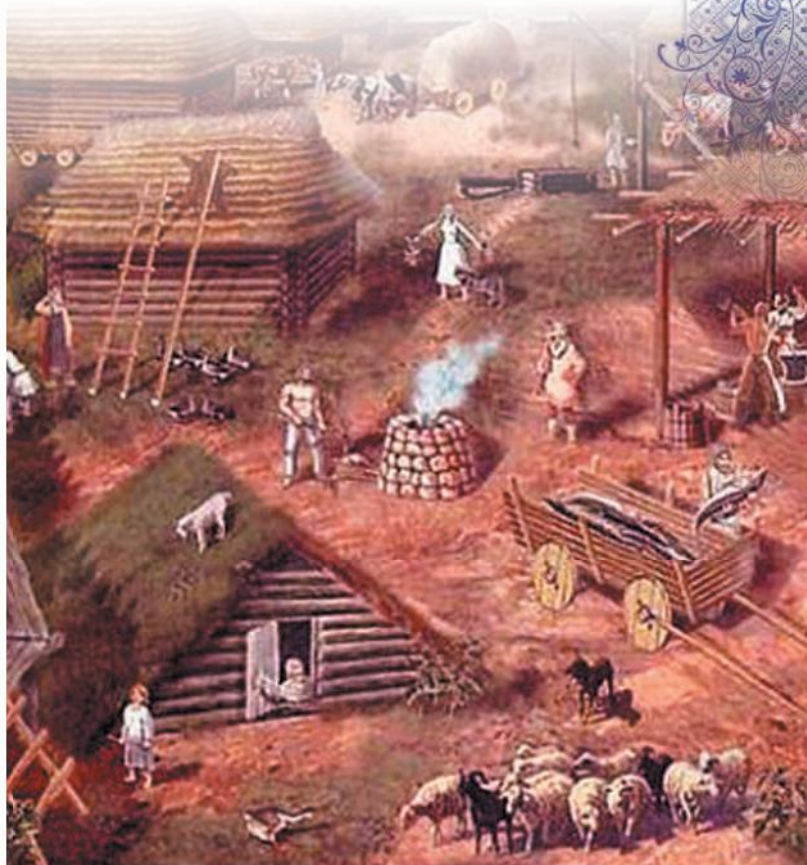
У I—X ст. слов'янські племена чисельно збільшилися і розселилися по Європі і Україні.

Частина слов'янських племен разом із гунами пішла на Балкани. Коли держава гунів розпалася, вони самі почали нападати на Візантійську імперію.

Учені вважають, що Київ виник у ті часи, коли на Україні жили анти. У антський час виникло місто Волинь на Західному Бугу.

Щоб стримати слов'янські племена, візантійці будували фортеці на Дунаї, але їм це не допомогло. У VI ст. слов'яни захопили майже весь Балканський півострів.

Слов'янське селище

ЗАСНУВАННЯ ДЕРЖАВИ КИЇВСЬКА РУСЬ

У VI—VII ст. слов'янські общини, які жили на берегах Дніпра, почали об'єднуватися у великі племена. Кожне з них мало свою територію, власних вождів і захищені міцним частоколом поселення. На території одного із передових племен — полян — з'явився Київ. За легендою, Київ заснував Кий із братами Щеком, Хоривом і сестрою Либіддю, назвавши місто власним ім'ям. Можливо, і готське місто Данпарстад розташовувалася у цих місцях. Історики до цього часу сперечаються, ким був легендарний князь Кий — племінним князем полян, гуном, готом, сарматом або аварцем.

У VII—IX ст. з'являються перші слов'янські держави у Європі, на Балканах, і тут, на землях майбутньої України. Ця земля була вже освоєна, заселена, тут процвітали ремесла і торгівля. Арабські мандрівники називали цей край «Земля 400 міст». До цього часу вже були відомі міста: Київ і Вишгород, Чернігів, Новгород-Сіверський, Любеч, Турів, Галич, Луцьк, Перемишль та інші.

Рюрик правив у Новгороді слов'янськими і фінськими племенами. Його полководець Олег

Рюрик

керував об'єднаним військом, до складу якого входили варяги, чудь, меря, словени, весь, кривичі. Він підкорив Смоленськ, Любеч, Київ і почав правити у Києві.

Давньогрецький історик II ст. н. е. Птоломей писав про місто Метрополь і ще три міста, які географічно розташовані неподалік сучасного Києва. Археологічні розкопки підтверджують — у V ст. н. е. тут існувало поселення греків-колоністів.

Великий князь Руський неофіційно додавав до свого титулу «каган» — як в Хазарії, і «цар» — як у Візантії.

Пам'ятник засновникам Києва. Кий із братами Щеком, Хоривом і сестрою Либіддю

Князь Олег, «віщий Олег»

Битва князя Ігоря з візантійцями

У «Повісті минулих літ» записано, що у 862 р. двоє варязьких ватажків Аскольд і Дір, залишивши дружину свого князя Рюрика у Новгороді, попливли із загонами своїх воїнів вниз по Дніпру. Їм сподобався прекрасний Київ, розташований на високому березі річки. Вони заволоділи містом, а на

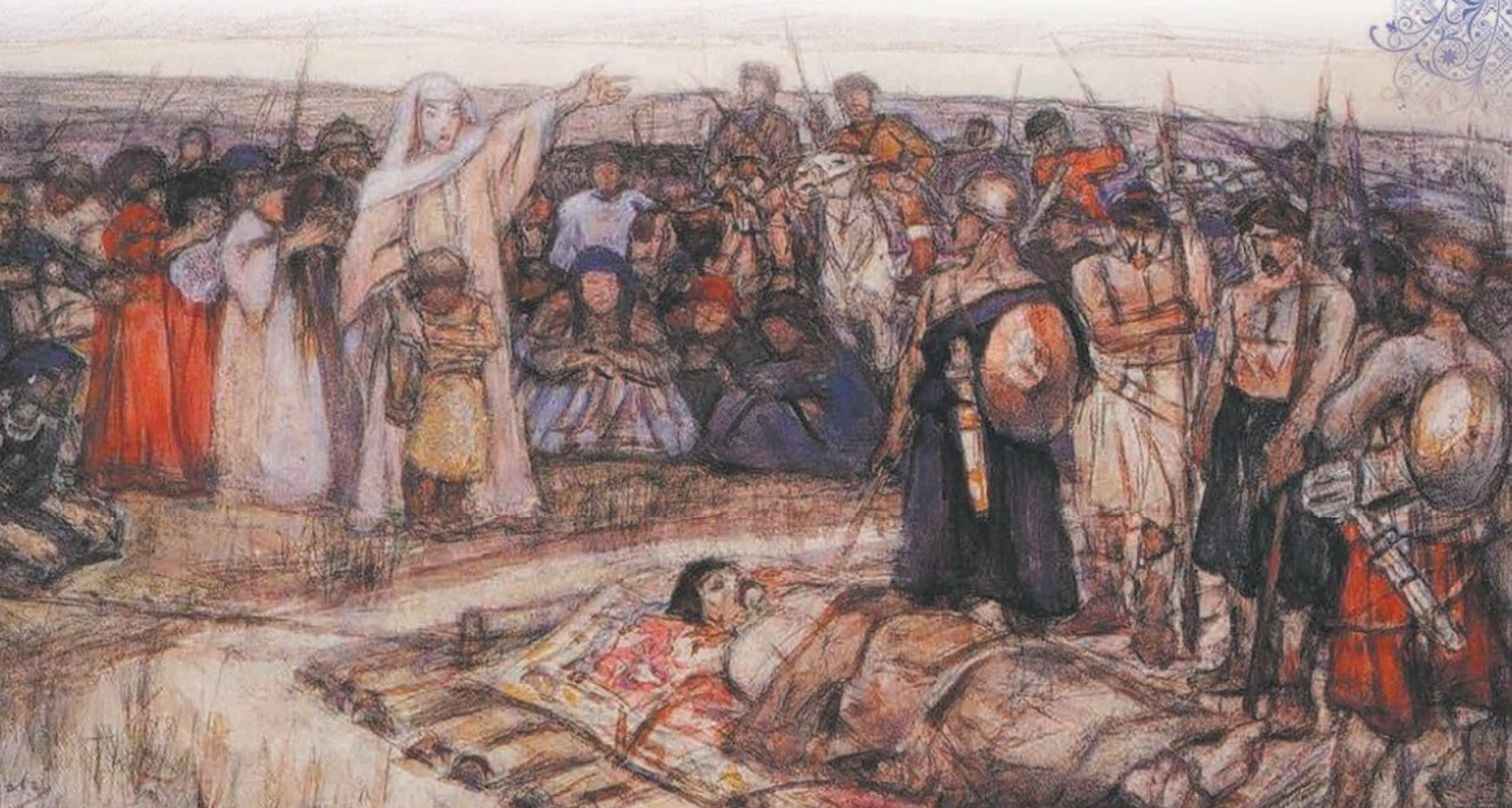
«Руссю, Руськими» назвали землі — Київські, Чернігово-Сіверські, Переяславські.

поляни, які населяли його околиці, наклали данину. Аскольд і Дір, очевидно, швидко розбагатіли і стали настільки сильні, що у 860 р. наважилися разом із підвладними їм полянами напасти на Константинополь, столицю Візантії. У похід відправився могутній слов'яно-варязький флот із 200 кораблів і 8-ми тис. воїнів. Напади продовжувалися і у подальші роки. У 907 і 911 рр. успішні походи на Візантію дозволили князю Олегу укласти вигідні для руських купців договори.

Із 882 р. у Києві княжить династія Рюриковичів: Олег (882—912 рр.), Ігор (912—945 рр.), Ольга (945—969 рр.) Святослав (969—972 рр.). Усі перші київські князі часто ходили у військові походи за даниною — завойовні, захисні.

До середини IX ст. Київська Русь, як потім назвали цю державу історики, примусила зважати на себе сусідні сильні держави, перш за все — Візантійську імперію і Хазарський каганат. Держава Русів об'єднувала під своєю владою різні племена.

*Княгиня Ольга зустрічає тіло князя Ігоря.
В. Суріков, 1915 р.*

ПЕРШІ ПРАВИТЕЛІ ДАВНЬОЇ РУСІ

Князь Ігор

У 879 р. у Новгороді помер Рюрик. Князем став Олег (регент при молодшому синові Рюрика Ігорі).

У 882 р. князь Олег вирушив у похід із Новгорода на південь. Дорогою він захопив Смоленськ і Любеч і встановив там свою владу. Потім Олег захопив Київ, убив правителів Аскольда і Діра і оголосив Київ столицею своєї держави.

У Києві за часів розквіту налічувалося до 40 тис. населення (Лондон досягнув цієї цифри через століття). У країні було до 240 містечок і городищ, 150 із них були укріпленнями для захисту від ворога.

Завойовуючи Київ, Олег прагнув об'єднати його з Новгородом і підпорядкувати собі ці два головні торгові центри на шляху «із варяг у греки». Перші київські князі займалися об'єднанням торгівлі і зібранням данини. Великий князь у першу чергу був купцем. Він забезпечував торгівлю між віддаленими племенами і столицею, і водночас збирав данину з усіх земель, якими правив.

Олег, який мав титул Великого князя, підкорив древлян, мешканців півночі, і радимичів, які раніше платили данину хазарам. Він правив понад

Із кінця X ст. на Русі з'явилося власне монетне виробництво — срібні і золоті монети Володимира I, Святополка, Ярослава Мудрого й інших князів.

30 років. Олег був талановитим і рішучим правителем. Підкоривши полян, силою поширив свою владу на сусідні племена. Воював із хазарами і зруйнував хазарські порти на Каспійському морі.

У 911 р. він зі своїм військом напав на Константинополь і пограбував його. Грекам довелося укласти дуже вигідну для Київського князя торгову угоду.

Рідний син Рюрика Ігор сів на престол після смерті Олега.

Князь Ігор збирає данину з дrevлян у 945 р.
Художник К. В. Лебедєв

У 945 р. Ігоря було вбито під час збору данини із дrevлян. Після смерті Ігоря правити у Києві стала його вдова, княгиня Ольга. Вона була видатною правителькою. Спочатку Ольга швидко і жорстоко помстилася дrevлянам за чоловіка. Вона вперше у Київській Русі чітко встановила, в який час і з яких земель повинна збиратися данина. Вона стежила за тим, щоб її підлеглі мали кошти для існування, і могли платити данину. У 957 р. Ольга поїхала до Константинополя для переговорів із візантійським імператором. Наймогутніший правитель християнського світу погодився зустрітися з нею. Ольга стала першою російською княгинею-християнкою.

Син Ольги і Ігоря, князь Святослав, своїми військовими походами на хазар, булгар, в'ятичів, фінські племена, ясів і косогів розширив межі Русі до Кавказьких гір і верхів'я Волги. Його сини — Ярополк, Олег і Володимир (980—1015 рр.) отримали у спадок Київ, Дrevлянську землю і Новгород.

Між Ярополком, Олегом і Володимиром почалася усобиця, перемогу в якій дістав Володимир. За

часів його правління до Русі було приєднано червенські міста і Карпатську Русь. За князя Володимира у 988 р. Русь прийняла християнство. На усіх землях було встановлено владу синів Володимира і владу православних єпископів, які підкорялися київському митрополитові.

Княгиня Ольга

Із дев'яти синів Володимира троє: Борис, Гліб, Святослав — були убиті старшим братом Святополком (1015—1019 рр.), який правив у Києві. Повторювалася історія Володимира і Ярополка: Ярослав, так само, як і батько, котрий правив у Новгороді, прогнав Святополка, який сидів у Києві.

Ікона 14 ст. «Борис і Гліб»

«ДЗВЕНИТЬ СЛАВА У КИЄВІ»

Після хрещення Русі влада великого князя зміцнилася. Столицею Давньої Русі остаточно став Київ. А Київська Русь стала найбільшою державою середньовічної Європи. Влада Києва розповсюджувалася від Криму і Тамані до верхів'я Північної Двіни і Ладоги, і від Дністра до Поволжя.

У ці часи, у XI ст., престол Великого князя Київського займав Ярослав Мудрий, правнук княгині Ольги.

Королям різних країн Європи було вигідно мати справу з Києвом. Русь мала торгові угоди не лише з Візантією, але й з Угорщиною, Францією. Укладалися шлюби з правлячими домами Франції, Польщі, Норвегії. Київ мав тісні торгові і дипломатичні стосунки з Німеччиною. Але найміцніші і дружні відносини склалися з державами Скандинавії і Прибалтики. Князь Святополк був одружений з дочкою польського короля, Ярослав Мудрий — із шведською принцесою Інгегерде,

його доньки Анна, Єлизавета і Анастасія стали королевами Франції, Норвегії і Угорщини.

При дворі Ярослава жив Гаральд, майбутній король Норвегії. Він одружився з дочкою Ярослава Єлизаветою. На її честь він склав пісню, в якій є такі слова: «Лише руська дівчина в золотій гривні нехтує мною».

Князь Ярослав захистив південні кордони держави від печенігів, успішно воював на чудських землях, де заснував місто Юр'їв.

У 1037 р. після перемоги Ярослава над печенігами на Русі встановився мир на 25 років.

У часи розквіту Київської Русі розвивалися не лише торгівля і ремесла. У цей час було створено закони, які визначали, як повинна передаватися влада у спадок, яка структура війська, як влаштована церковна ієрархія. У цей час у Київській Русі освічених людей було більше, ніж у багатьох державах Європи. Діти Ярослава знали багато євро-

Князь Ярослав

Софійський собор

пейських мов. Всеволод Ярославич, батько Володимира Мономаха, говорив на п'яти мовах.

До 1015 р. народи «русь» і «слов'яни» у документах позначалися як різні народи. У «Правді Ярослава» вони зрівняні у правах, а пізніше позначаються як один народ.

За часів Ярослава Мудрого вперше обрали митрополита з руських священників, у 1051 р. ним став наблизений до Володимира і його сина Іларіон. Центром православ'я стає Києво-Печерський монастир.

Із бояр і дружини створювалися особливі ради. Князь радився також із митрополитом, єпископами і ігуменами, які складали церковний собор. Наприкінці XI ст. почали збиратися княжі з'їзди, у містах — народні віча.

Про Київ кінця X — початку XI ст. писали як про велике місто, в якому було 400 церков і 8 ринків, величезна кількість людей. Адам Бременський у другій половині XI ст. говорив про Київ як про суперника Константинополя. Митрополит Київський Іларіон називав Київ містом, «яке виблискує величчю».

Анна, королева Франції

У XI — на початку XII ст. сформувалося перше письмове зведення законів — «Російська Правда».

Панорама Києва

ДЕРЖАВА ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

Після смерті Ярослава Мудрого його сини і родичі знову почали боротьбу за київський престол. Вони залучали до свого війська іноземців — то поляків, то половців, які розоряли селян. Селяни неодноразово повставали, коли неврожай, набіги сарани і надмірні побори доводили їх до крайнощів.

У 1076 р. Володимир Мономах разом з Олегом Святославичем і поляками брав участь у поході проти чехів, також двічі (з батьком і Святополком Ізяславичем) проти Всеслава Полоцького. У 1078 р. його батько став київським князем, а Володимир Мономах отримав Чернігів. У 1080 р. він відбив навалу половців на чернігівські землі, завдав поразки кочівникам-торкам.

У 1185 р. написано «Слово о полку Ігоревім». У цьому творі описано військовий похід російських князів на половців і сонячне затемнення.

У 1093 р. після смерті батька, Великого князя Всеволода, Володимир Мономах мав можливість зайняти київський престол, але, щоб уникнути нової усобиці, добровільно поступився цим правом двоюрідному брату Святополку, сказавши: «Його батько був старший за мого і раніше мого княжив у Києві». Сам же зайняв Чернігівський престол.

У 1113 р. у Києві після смерті київського князя Свято-

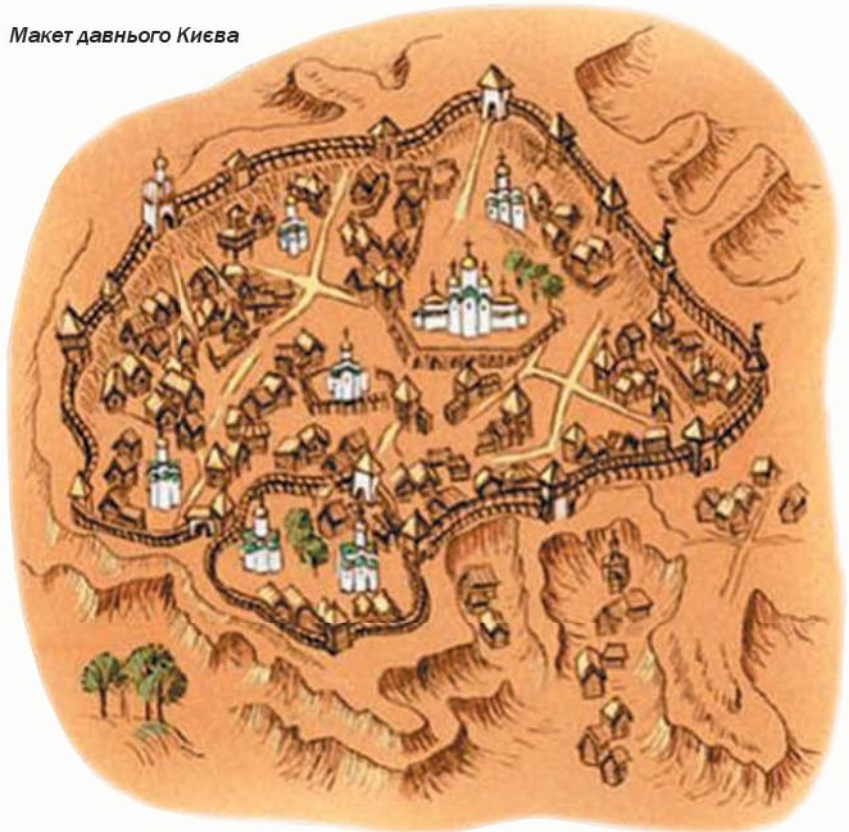

Половецький воїн

Печенізький вершник, кінець 10 ст.

Макет давнього Києва

«Шапка Мономаха»

У 996 р. розпочата «Повість минулих літ» — Київське літописне зведення. У 1113 р. чернець Києво-Печерського монастиря Нестір відредагував зведення на прохання князя Святополка II. Потім, на прохання наступних князів, цей літопис редагували ще тричі рази.

полка Ізяславича спалахнуло народне повстання. Київські вельможі покликали на княжіння Володимира Мономаха, онука Ярослава Мудрого. Він придушив повстання, але після цього видав закон, який полегшував становище народу: «Статут Володимира Мономаха», або «Статут про рези».

Володимир Мономах прославився як мудрий правитель і хоробрий воєначальник. Усе своє життя він прагнув захистити свої володіння від половців — він ходив проти них у походи, укладав із ними союзи, був одружений із половецькою княжною, неодноразово збирав князів на з'їзди, щоб припинити усобиці і зібрати антиполовецький союз. Володимир Мономаху вдалося наприкінці свого життя досягти поставленої мети.

Володимир Мономах —
що означає
«єдиноборець»

Володимир Мономах був рідкісним правителем, який перш за все піклувався про народ. Перед смертю він звернувся до своїх синів із такими словами: «А над усе не забувайте убогих... і не давайте сильним погубити людину... Також і бідного смерда, і убогу вдову не давав я сильним образити».

Мстислав Великий

Син Володимира Мономаха, Мстислав Великий, ще деякий час утримував єдність руських земель. Після смерті Мстислава Київська Русь остаточно розпалася на півтора десятка держав.

Чернігів. Ілінський храм, 11 ст.

Чернігів. Єлецький монастир, 12 ст.

«РОЗДЕРЛАСЯ ВСЯ ЗЕМЛЯ РУСЬКА»

Київ переходив із рук до рук за період від 1146 до 1246 р. 47 разів 24 князя по черзі відвойовували його один у одного. У 1154 р. його захоплює Долгорукий, а у 1169 р. Андрій Боголюбський з половцями повністю розграбували і спалили місто, вирізавши все населення. Андрій Боголюбський не став княжити у Києві, а віддав його у долю. При Андрієві Боголюбському і Всеволоді Велике Гніздо політичним центром стало місто Володимир. Князь Володимир теж став зватися Великим.

Але Київ залишався постійним яблуком розбрату для всіх сильних князів. У 1203 р. його розграбував і захопив смоленський князь Рюрик Ростиславич, перемігши галицько-волинського князя Романа Мстиславича.

Найдавніші міста Київської Русі: Київ, Новгород, Ладога, Смоленськ, Полоцьк, Ізборськ, Чернігів, Переяслав, Турів, Ростов, Білоозеро, Плесків (Псков), Тмутаракань, Муром, Овруч, Володимир-Волинський росли і розвивалися. Окремі князі та бояри не хотіли коритися центральній владі.

Андрій Боголюбський

На місці Київської Русі утворилося 15 самостійних князівств і земель, на початку XIII ст. їх вже було близько 50.

1. Кремль
2. Ярославський двір
3. Софійський собор

У 1223 р. відбулася перша битва з монголами на річці Калка. У ній брали участь майже всі князі південноросійських князівств. У похід рушило об'єднане військо — київське, чернігівське, смоленське, курське, трубчевське, путивлівське, волинське і галицьке ополчення, а також залишки половецьких загонів, але навіть у бою кожен князь вирішував сам за себе. І це згубило військо, додому повернулася лише його десята частина.

У 1237 р. почалася татаро-монгольська навала. У грудні 1240 р. Київ було зруйновано. Титул «великих князів всієї Русі» з початку XIV ст. почали носити володимирські князі.

Перемоги монголів неабиякою мірою залежали від жорсткої військової дисципліни. За найменшу провину воїна страчували, а за значну провину

розплачувався життям його військовий підрозділ. При цьому забезпечувати усім необхідним себе і свого коня воїн повинен був сам.

Онук Чингизхана Батий отримав частину земель, до якої входили Крим і Русь. Батий розпочав свій похід на захід у 1237 р. Розоривши Рязань, Москву, Володимир на Клязьмі, його війська не дійшли до Новгорода, і в 1239 р. він підкорив Переяслав, Чернігів, розорив Київ, Кам'янець, Володимир-на-Волині, Галич і Лоджін. Потім частини орди розгромили Польщу, Моравію, пройшли Угорщиною, Хорватією і Долмацією. У 1242 р. орда Батия спустошила Боснію, Сербію, Болгарію.

Бату-хан

Човен Ганзейського союзу

Битва з монголо-татарами

Ростово-Суздальська земля, якою правили Юрій Долгорукий (1125—1157 рр.), Андрій Боголюбський (1157—1174 рр.) і Всеволод Велике Гніздо (1176—1212 рр.) стала основою для утворення Московського князівства і власне російського народу.

КНЯЗІ «ЧЕРВОНОЇ РУСІ»

XIII ст. для деяких країн Європи було переломним — монархи боролися за затвердження їх влади і підпорядкування знаті королівському авторитету.

У 1246 р. монголи «заборонили» Київську Русь. Київ перестав бути столицею Великих князів.

На землях від Карпат до Причорномор'я і Полоцька, на півночі, простяглося Галицько-Волинське князівство (1199—1349 рр.), яке підхопило прапор київської державності.

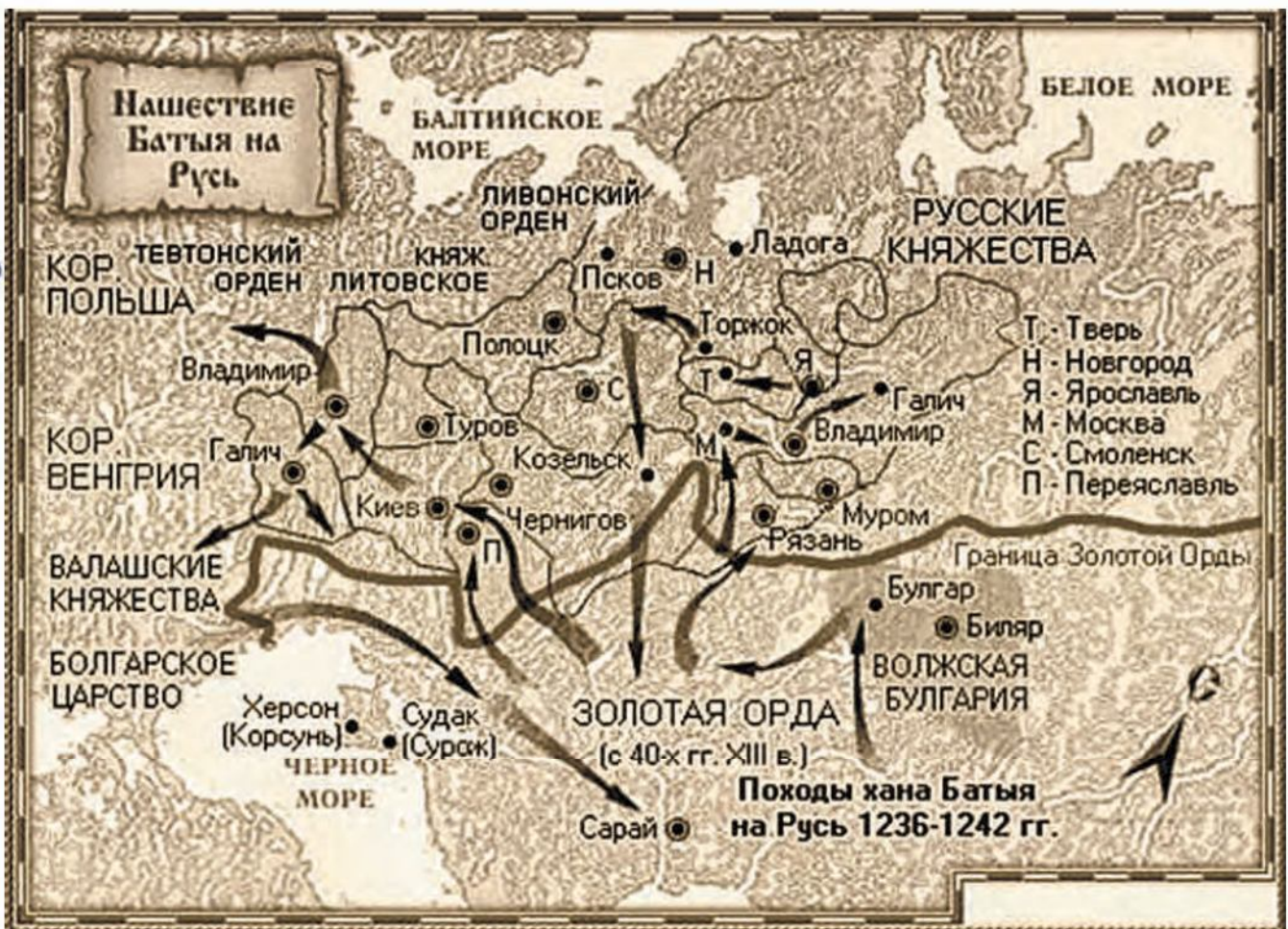
Ще в середині XII ст. Волинь відокремилася від Києва, ставши цариною нащадків Ізяслава Мстиславича, а Галицьку землю із дрібних князівств об'єднав Володимир Володаре-

вич. Найвищого розквіту Галичина досягла за часів Ярослава Осмомисла (1152—1187 рр.).

У 1199 р. князь Роман Мстиславович об'єднав Галицьке і Волинське князівства, завоював Київ і створив сильну державу з центром у Володимирі. До складу його держави входила більшість українських земель. Відтепер торгові шляхи до Європи проходили через Галицькі землі. Цей князь встановив добрі відносини з Угорщиною, Німеччиною і Візантією. Він боровся з боярською вольницею, його підтримували городяни: торговці і ремісники. Син князя Романа, Данило Романович (1227—1264 рр.), за легендою, був коронований, а онук Шварно Данилович став великим князем литовським (1267—1270 рр.).

Ярослав Осмомисл

Князь Данило Галицький

У роки боярської смуті, доки Данило і його брат Василько були малими, їх батьківщина переходила із рук до рук. Наприклад, у 1211 р. королем Галичини проголосили 5-річного угорського принца Калмана, оженивши його з 2-річною польською принцесою Соломією.

Данилу Галицькому теж допомагали торговці і ремісники і він зміг припинити внутрішню смуту, яка тривала 30 років.

Перші перемоги русичів над татарами належать князю Данилу: у 1256—1257 рр. він завдав поразки монгольському хану Куремсе.

Князь Данило Галицький продумано і ретельно будував свої міста-фортеці. Під час навали Батия орда насилу подолати частину укріплень, деякі міста-фортеці навіть не зхотіла брати. А захоплення міста Володимира-Волинського у 1241 р. перетворило кожний будинок, кожную церкву на бастион.

Галицько-Волинське князівство менше за інших постраждало від навали монголів. Відразу ж після відходу загарбників було розпочато нове військово-будівництво. Раніше було зведено могутні укріплення Холма, княжого міста, і побудовано Львів, названий на честь старшого сина Данила — Лева.

Із іншого боку, Данило Галицький не дав можливості Німеччині, Польщі і Угорщині вдертися на Галицькі землі, зберіг і примножив володіння «Червоної Русі». «Не гоже є держати отчину нашу крижевникам (хрестоносцям)», — так сказав Данило Галицький у 1238 р. перед розгромом тевтонських лицарів Добжинського ордена, які захопили місто Дорогичин, і взяв у полон магістра ордену Бруна.

Місто Львів

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ

У другій половині XIII ст. Закарпаття увійшло до складу Угорщини. У другій половині XIV ст. Волинь була приєднана до Литви, Східна Галичина — до Польщі, Буковина від 1359 р. стала частиною Молдавії.

У той же час васалами Великого князівства Литовського стали землі від Балтики до Чорного моря, від Підмосков'я до Польщі й Угорщини. Велике князівство Литовське перетворилося на одну з найбільших держав Європи. Протягом століття значна частина майбутньої України, а від 1362 р. і Київ, перейшли під владу Великого князівства Литовського.

Від 1398 р. ця країна стала зватися Великим князівством Литовським, Князь Ольгерд

У 1362 р. військо Великого князя литовського Ольгерда розбило на Синіх Водах трьох ординських ханів. Золота Орда почала поступово втрачати свою могутність, а на російських землях затверджувалися литовські князі.

Руським і Жематійським. Тут говорили литовською, польською, українською, білоруською, німецькою, вірменською, єврейською мовами, використовували письмову латинь. Це була держава із староруською державною мовою, православною державною релігією і правлячою литовською верхівкою. Князі Кейстут, Вітовт, Свидригайло прагнули створити єдину державу. Українська знать підтримувала їх у цьому.

Оригінал тексту Кревської унії

У литовсько-руській державі жили в основному українці і білоруси, тому князі династії Гедиміновичів і Ольгердовичів обережно користувалися своєю владою на нових землях. Київ отримав Магдебурзьке право — можли-

вість місцевого самоврядування, і це право розповсюджувалося на всіх жителів українських міст різних національностей.

У 1385 р. було укладено союз — Кревська унія — між Польщею і Литвою для того, щоб разом оборонятися від Тевтонського лицарсько-

го ордену. У 1410 р. польсько-литовсько-татарські війська

розбили армії Тевтонського ордену у битві під Танненбергом (Грюнвальдом). Союз Литви з Польщею не подобався литовсько-слов'янським князям і дрібним дворянам. У країні почалися громадянські війни.

«Милістю божою київський князь» Володимир Ольгердович чеканив власну монету, чернігово-сіверський князь Дмитро-Корибут проводив власну зовнішню політику — це вказує на рівень незалежності князів від центральної влади.

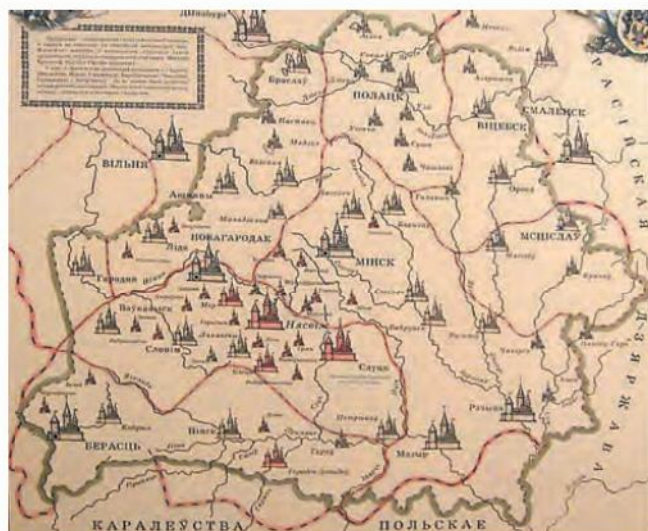
Грюнвальдська битва

Під час останньої громадянської війни (1432—1437 рр.) на території Литви виникло Велике князівство Руське — «... князя руськие и бояре посадили князя Свидригайла на Великое княжение Руськое», до якого входили Київщина, Чернігово-Сіверщина, Волинь, Східна Подолія, Смоленщина, Вітебщина і Полоцька земля.

Князь Вітовт

Карта Великого князівства Литовського

Після Грюнвальдської битви

ДАВНЬОРУСЬКІ МІСТА І СЕЛА У СЕРЕДНІ ВІКИ

Міське життя західних і північних областей Давньої Русі було схоже на європейське: розвивалося кам'яне будівництво, торгівля і ремесла, було введено Магдебурзьке право. У селах життя общини як і раніше залежало від урожаю, ворожих набігів і воєн, природних катаклізмів. У цілому ж на українських землях у Середні віки право на особисту свободу, на свободу віросповідання більшістю населення сприймалося як природне, і порушували його лише зовнішні вороги, навіть якщо це були воїни сусіднього князя.

Городяни жили у будинках, де комора, господарське приміщення, було заглиблене у землю, над нею будувався другий поверх; будинки були орієнтовані по сторонах світу; оточувала їх жива або дерев'яна огорожа, усередині якої розташовувався сад, господарські споруди, приміщення для худоби. Складався такий будинок наполовину з дерева, на 34 % із глини, на 16 % із каменя.

Дерев'яна церква

Одяг у Рівненщині

Одяг у Житомирщині

Одяг у Волині

Міста були центром ремесел, у XII ст. там мешкало 15 % населення майбутньої України. Середньовічні міста зазвичай були оточені високими стінами — дерев'яними або кам'яними, з баштами, масивними воротами і глибокими ровами для захисту від нападу феодалів і навали ворогів. Жителі

міста — ремісники і купці охороняли його від ворогів. Стіни, які оточували середньовічне місто, з часом ставали тісними і не вміщували всіх міських споруд. Навколо стін поступово виникали передмістя — посади, в яких жили ремісники. Ремісники однієї спеціальності часто оселялися на одній ву-

лиці. Так виникали вулиці — ковальські, збройні, теслярські, ткацькі і т. п. Передмістя обносили новим кільцем стін і укріплень.

До монгольської навали було відомо близько 60-ти різних спеціальностей, до XV ст. — близько 200. Сировина для ремісників часто була привізною, але і на місцях видобували залізняк, сіль, глину.

Городяни займалися не лише ремеслами і торгівлею, але й сільським господарством, мали свої поля, пасовища і городи за міськими стінами, а іноді навіть у місті. Кози, вівці й свині часто паслися на міських вулицях.

Міста були маленькі й тісні, в них мешкало не більше трьох-п'яти тисяч жителів. Тільки у дуже великих містах жило декілька десятків тисяч осіб.

Селяни жили у напівземлянках, пізніше — у глинобитних будинках, біднота топила піч по-чорному, у заможних людей печі були з димарем; спали на лавках, речі зберігали у скринях.

Українське село

Дерев'яний посуд селян

Через велику кількість сміття і бруду часто спалахували епідемії. Траплялися й пожежі, оскільки будинки були дерев'яні і стояли щільно. Стіни заважали місту рости, тому вулиці середньовічних міст були вузькими, кривими, часто напівтемними, до деяких ніколи не надходили сонячні промені. Вуличного освітлення не існувало. Центральним місцем зазвичай була ринкова площа, неподалік якої розташовувався міський собор.

ЛЮБЛІНЬСЬКА УНІЯ І УКРАЇНЦІ

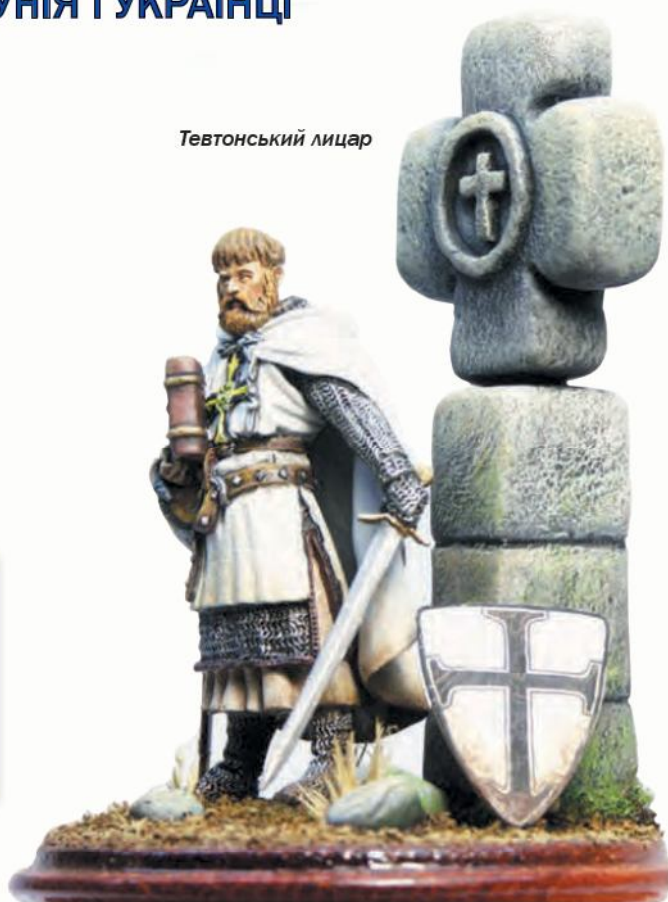
До середини XVI ст. Литва була ослаблена внутрішньою смутою. Московсько-литовські війни вона програла і втратила частину територій. З півдня її турбували турецько-татарські навали, із заходу — набіги польської шляхти.

У 1435 р. претендент на престол литовський князь Свидригайло, на боці якого воювали українські і білоруські князі за свою незалежну державу, зазнав поразки у битві при Вількоміре. У 1508 р. князь Михайло Глінський підняв повстання з метою відновити Київську державу, але також зазнав поразки.

Православні городяни організовували братства — громади взаємодопомоги, спільного проведення обрядів. Поступово ці братства почали відстоювати політичні, національні інтереси. В Україні у цей час існували також цехові братства, купецькі, союзи жебраків (старецькі), громади парубоцькі (молодіжні), цехи хліборобські.

Люблінська унія. Ян Матейко

Тевтонський лицар

Українська, білоруська і литовська шляхта жала для себе таких же привілеїв, які були у польської шляхти, а також можливість торгувати з Європою.

Польща, користуючись ослабленням Литви, сподівалася отримати східні землі, перш за все українські.

У 1569 р. Польща і Литва уклали між собою Люблінську унію — союз двох держав. Так утворилася нова держава — Річ Посполита, з виборним королем, загальним сеймом і своєю грошовою одиницею. Литва залишалася досить незалежною до середини XVIII ст.

Майже всі українські землі опинилися у складі Польщі і були включені у шість воєводств: Руське (з центром у Львові), Белзське, Волинське, Київське, Подільське (Кам'янець) і Брацлавське.

Українські і литовські вельможі були задоволені об'єднанням із Польщею, охоче переймали польські звичаї і традиції, переходили у католицизм. Але ні селянство, ні козацтво не сприйняли нової влади, яка притискала їхні права. Українцям обмежували територію їх проживання, не дозволяли всту-

пати до ремісничих цехів, забороняли займатися деякими видами торгівлі. Примусово насаджувалися польська культура, мова, освіта і католицька релігія.

За Литовським статутом 1588 р. селяни закріпачувалися, встановлювався 20-річний термін розшуку селянина-утікача.

Завдяки унії зміцнилися зв'язки України з Європою, відбувся різкий підйом культури і торгівлі. У той же час у суспільстві посилювалося релігійне і національне протистояння, закабалення селян. Все це призвело до того, що українці почали усвідомлювати себе як народ.

Староруська мова тривалий час залишалася офіційною у Речі Посполитій. Лише у 1697 р. уряд наказав змінити у офіційних документах руську мову на польську.

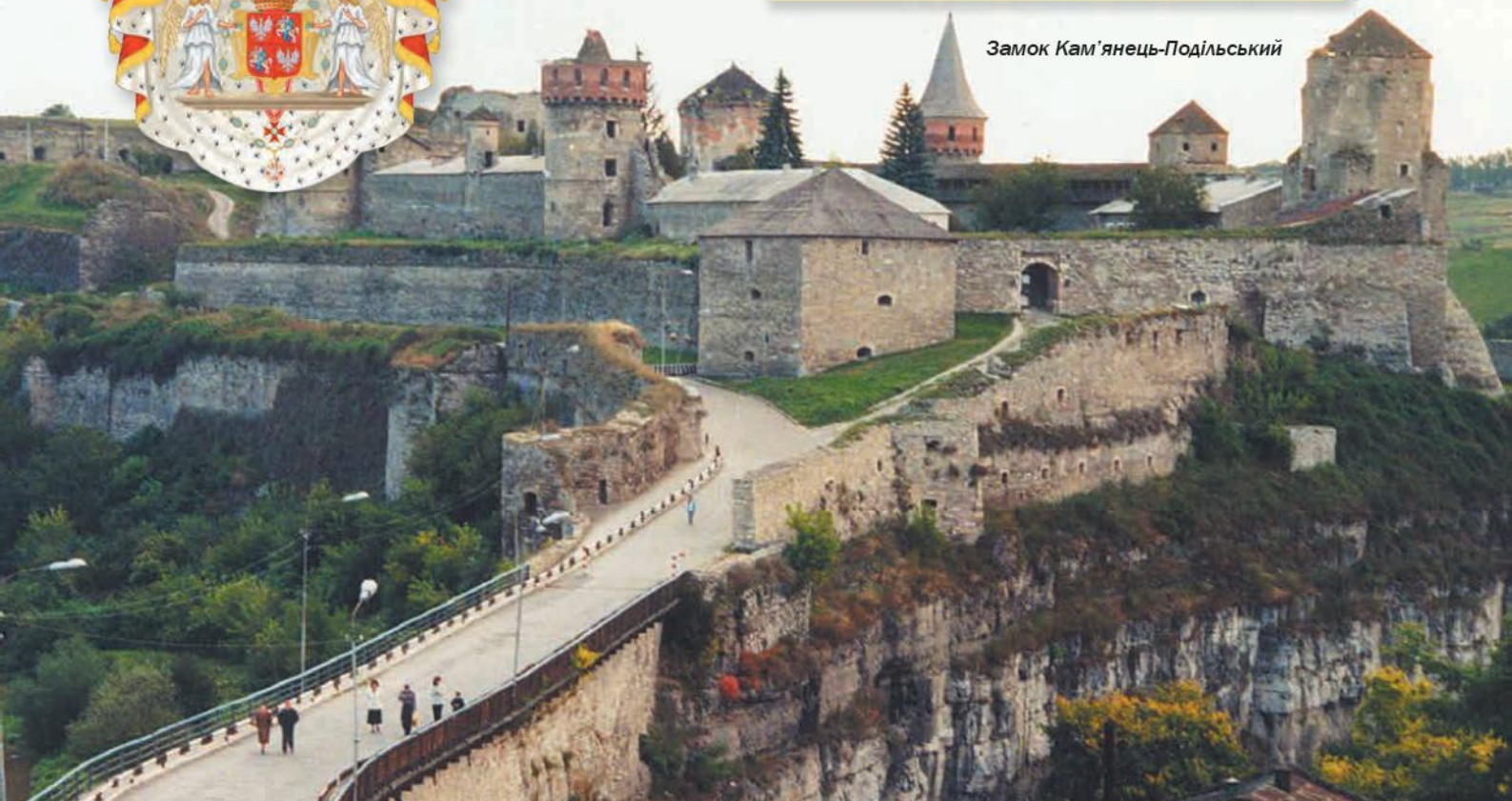
Костянтин Острозький

Костянтин Острозький Великий гетьман Литви (1460—1530 рр.) воював проти кримських татар і проти московського царя. Вважається покровителем православної церкви.

Герб Речі Посполитої

Замок Кам'янець-Подільський

ДИКЕ ПОЛЕ — БАТЬКІВЩИНА КОЗАЦТВА

Дике Поле — так називали у Середні віки причорноморські і приазовські українські степи від Криму до Дніпровських Порогів, від Каспійських Воріт до передгір'я Карпат.

Плодучі землі Дикого Поля намагалися освоїти ще з часів Київської держави. Але заважали набіги степових кочівників, які хвилями проходили по цій землі. Кіммерійці і скіфи, сармати і гуни, авари, хазари і печеніги, половці, монголо-татари кочували і намагалися тримати під контролем Дике Поле.

Від XIII до XVIII ст. Кримське ханство існувало поряд із Польсько-Литовською і Московською державами. Наприкінці XV ст. Кримська орда стала васалом Туреччини, сильної держави того часу.

У XIV—XV ст. Дике Поле увійшло до складу Великого князівства Литовського. Але фактично тут панувало безвладдя. Це вабило різних утікачів, розбійників, авантюристів і впевнених у собі господарів-хуторян, мисливців, купців. Тікали сюди і українські селяни, яких після підписання Люблінської унії перетворювали на кріпосних. Ризикуючи,

вони освоювали ці землі, займалися землеробством і рибальством, полюванням; возили сіль і транзитні товари, охороняли каравани або нападали на них.

Кримські хани, скориставшись суперечностями у Московському царстві, уклали союзи то з одними, то з іншими, ще й мали привід для грабіжницьких набігів.

Турецькі й татарські навали у XV—XVII ст., коли тисячі людей були поневолені, становили величезну проблему для населення України, Польщі, Московського царства. За різними даними, від XV до XVIII ст. у рабство потрапили від 3 до 5 млн українців і росіян. Від 1450 до 1556 р. тата-

Бродник

Лісостеп України

ри приходили в Україну не менше 86 разів. Їх набіги гальмували економіку і культуру країни.

У 1500 р. загони синів Менглі Гірея, кримсько-го хана, пройшли війною через Волинь, Галичину, Брацлавщину, Люблінщину, Сандомирщину, спаливши величезну кількість сіл і містечок, захопивши 50 тис. полонених-рабів.

У XV ст. із біглих від польської залежності та переселенців у цих місцях виникло козацтво.

Із появою у Дикому Полі козаків по лівому березі Дніпра та його притоках почали виникати містечка і укріплені поселення. Зазвичай вони розташовувалися на берегах річок або на островах. Козаки огорожували містечка земляними валами, укріплювали їх з усіх боків тинами. Поверх тину укладалися кущі терну. Спочатку козаки мешкали у тимчасових куренях і землянках, але пізніше почали будувати наземні житла — курені. Перша згадка про постійні козацькі поселення у Дикому Полі належить до жовтня 1549 р.

У звичайному поході 1680 р. у Харківському полку «всього було захоплено у полон 215 осіб, забрано 11 299 голів худоби, спалено 11 дворів і 8 хуторів і, нарешті, пограбовано і спалено багато хліба в зерні і копах».

Козацьке містечко

На початку XVIII століття Кримське ханство продавало до 20 000 невільників щорічно.

Кам'яна могила

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ

До середини XVI ст. на землях Дикого Поля і за Дніпровськими порогами виростало і зміцніло козацтво. Козаки були православними, вони захищали місцевих жителів від турок і татар. Упродовж усієї своєї історії запорожці називалися козаками і вважали себе лицарями, тобто вільними людьми.

Перша фортеця за Дніпровськими порогами була побудована князем Дмитром Вишневецьким у 1553 р. на острові Мала Хортиця і проіснувала до 1557 р. Зараз цей острів називається Байда на честь знаменитого козака Байди.

Народний герой
козак Байда

Річ Посполита і Московське царство забезпечували козаків зброєю і грошима в обмін на захист південних кордонів. Але запорожці прагнули самі вирішувати з ким воювати і миритися. Вони охороняли кордони своєї батьківщини з доброї волі, а не за наказом царів і государів. Кошовий отаман — голова

На початку 70-х років XVI ст. козаки під проводом Івана Свірговського настільки зміцніли, що напали на передмістя столиці Туреччини, Константинополя, захопили низку міст і звільнили тисячі невільників. Після цього гетьман Свірговський, всупереч бажанням Польщі, взяв участь у боротьбі Молдавії проти турок.

Король
Сигізмунд II

запорожців — проводив дипломатичні переговори з Москвою, Туреччиною, Польщею, Кримом.

Частина запорожців мешкала на Січі, а частина у хуторах. Хуторські козаки жили сім'ями, вели господарство, займалися землеробством. Січові — були неодружені або вдівцями. Іноді козаки залишали свої сім'ї у хуторах і йшли на Січ. У Січі сім'ю вважали перешкодою. Якщо запорожець при-

водив на Січ жінку, він ризикував життям — йому загрожувала страта. Головним заняттям на Січі у мирний час було полювання і рибальство.

Січ жила за законами військової демократії. Будь-який козак міг брати участь у раді, будь-кого могли обрати на найвищу посаду.

Уперше «низові», тобто «запорізькі» козаки згадуються у листі Великого князя литовського Сигізмунда II Августа у 1568 р. Імена перших організаторів Війська Запорозького, засновників першої Січі, а також район початку їх діяльності до цього часу невідомі.

Реєстрові козаки
зі зброєю

У 1572 р. Великий князь литовський і польський король Сигізмунд II Август видав універсал — закон, згідно з яким перші 300 козаків були прийняті на державну службу. У 1578 р. король Стефан Баторій передав козакам клейноди — хоругви, бунчук, булаву, печатку, а також віддав їм місто Трахтемирів Київського воєводства. Це були перші реєстрові козаки. Реєстровий козак не лише отримував платню, а й прирівнювався до шляхти.

У 1654 р. російський цар Олексій Михайлович затвердив 60-тисячний реєстр. Цар обмежив дипломатичні контакти гетьмана реєстрового козацтва з Кримським ханством, Туреччиною і Польщею. Контакти козацтва з іншими державами залишилися вільними.

Запорозька Січ проіснувала близько двох із половиною століть.

Цар Олексій Михайлович

Запорозька Січ

Слово «січ» походить від слова «висікати», тобто розчищати місце. Січ називали ще «кіш», що в перекладі з татарської означає «тимчасова стоянка війська». Слово «козак» вперше зустрічається у 1492 р. у листі литовського князя Олександра до татарського хана Менглі-Герея.

КОЗАЦЬКО-НАРОДНІ ПОВСТАННЯ

Від початку 90-х рр. XVII ст. католики почали готуватися до церковної унії, яка мала остаточно знищити на Україні-Русі православ'я.

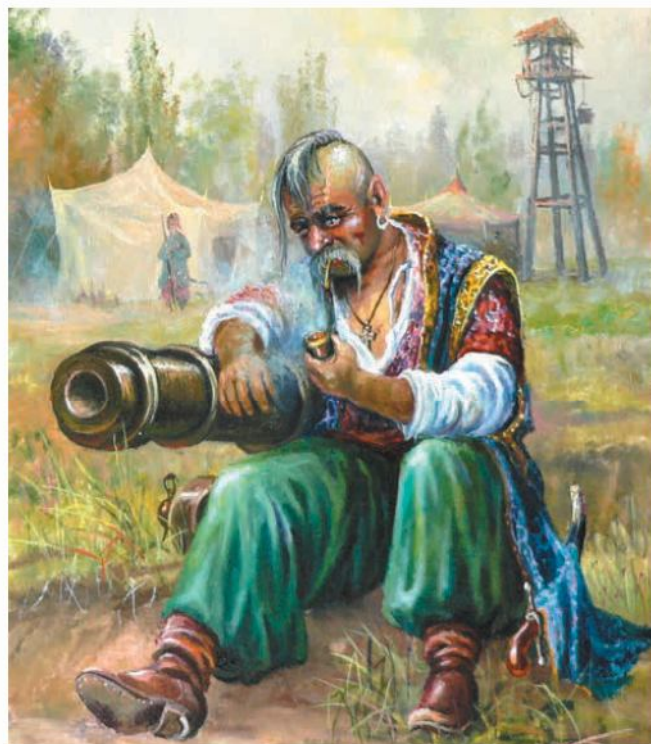
Православні селяни у Польщі опинилися під релігійним, соціальним і національним гнітом. Верхівка козацтва також відчувала гніт польських магнатів.

Волелюбний український народ не мирився з владою гнобителів. У різних частинах України, у окремих її селах все частіше спалахували повстання.

У 1591—1593 рр. велике повстання охопило Київщину, Поділля і Волинь. Рух очолив виходець із багатого козацтва — гетьман реєстрових козаків Кшиштоф Косинський.

У 1635 р. було збудовано замок Кодак, для того щоб зупинити втечу козаків на Січ, проте козаки на чолі з гетьманом Іваном Сулемою зруйнували його.

Князь Острозький самовільно захопив село, яке було подароване Косинському царем за вірну службу. Це і стало приводом для повстання. Косинський зібрав загін козаків і розгромив маєток Острозького. Повстанці захопили не лише маєтки

Козак на відпочинку

і дрібні містечка, але й великі міста з польськими гарнізонами. Навіть декілька разів нападали на Київ. У січні 1593 р. шляхта мобілізувалася і завдала удару, Косинський зазнав поразки біля села П'ята.

Козацьке народне повстання

Косинському довелося підписати угоду про повернення козацтва у підпорядкування королю. Але він не змірився з польською владою і прагнув її позбутися. Косинський звернувся по допомогу до російського царя Федора Івановича, і, напевно, уклав із ним угоду.

У XVII ст. Польща потребувала допомоги козаків у боротьбі проти Молдавії, Швеції, Туреччини, Росії, тому за часів гетьманів Сагайдачного (1614—1622 рр.) і Михайла Дорошенка (1623—1628 рр.) дипломатією, перемогами, військовими сутичками з поляками, але ж козаки отримували своє.

У травні 1593 р. Косинський продовжував боротьбу і знову зібрав значне військо. Він вирушив проти поляків, але їх розбили під Черкасами, а сам Косинський загинув у бою. Того ж місяця сейм Речі Посполитої оголосив козаків поза законом.

Нове народне повстання під керівництвом Северина Наливайка (1594—1597 рр.) охопило майже всі українські землі. Повернувшись із походу проти турок у Молдавії, Наливайко виступив проти польської влади в Україні. За легендою, Наливайко намагався створити козацьку державу між Дністром і Бугом. До його козацьких загонів приєдналися селяни, міщани і реєстрові козаки на чолі з гетьманом Григорієм Лободою і полковником Матвієм Шаулою. Повстанці захопили Брацлав, Гусятин, Бар, Канів,

Черкаси, Луцьк, Слуцьк, Могильов на Дніпрі. Повстанці потрапили в оточення недалеко від міста Лубни і були знищені, а Наливайка після жорстоких тортур було страчено у Варшаві.

У 1630 р. спалахнуло нове козацьке повстання на чолі з Тарасом Федоровичем—Трясилом. Основні бої відбулися під Переяславом, після чого польський гетьман Конецпольський провів переговори і збільшив реєстр до 8 тис. осіб. Гетьман реєстрових козак Іван Петражевський вимагав, щоб козаків допускали до польського сейму окремо як лицарів.

Життя селян

Шляхтич

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА І ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ДОГОВІР

У середині XVII ст. найжорстокіші у Європі феодали — польська шляхта — зіткнулися з найнепокірнішим народом — українцями. Українці вважали себе вільними людьми, а польські магнати будь-що намагалися закріпачити їх і змусити працювати на себе.

Богдан Хмельницький

Національно-визвольна війна 1648 р. стала однією з найважливіших подій в українській історії.

Керував народним повстанням Богдан Хмельницький.

У битвах 1648 р. — біля Жовтих Вод і у Корсунській битві — козаки отримали рішучі перемоги, у битві під Пилявцями до них приєдналися повсталі селяни. У тому ж році козаки оточили Львів і Замістя, але взимку повернулися до Центральної України.

Хмельницький намагався створити антипольську коаліцію, до якої б увійшли Туреччина, Крим, Молдавія, Валахія, Україна, Трансильванія (Семіграддя). «Нова Річ Посполита», або «Велике князівство Руське», як її уявляв Хмельницький, об'єднувала б Польщу, Литву, Україну на рівних правах.

У 1649 р. повсталі урочисто увійшли до Києва. Хмельницький оголосив, що хоче створити українську незалежну державу. Після поразки під Зборовом у серпні 1649 р. польський король Ян II Казимир підписав мирну угоду, згідно з якою значна частина України отримала автономію.

Сильна українська держава була непотрібна, вона лякала не лише Польщу, а й Кримське ханство, Московську державу. Всі вони доклали чимало зусиль, щоб цього не сталося.

У 1651 р. у битві під Берестечком об'єднані козацько-селянські війська через зраду татар були розбиті. У новій угоді велика частина України відходила Польщі.

Битва біля Жовтих Вод

18 січня 1654 р. Хмельницький скликав раду козацької верхівки, на якій було ухвалено остаточне рішення про перехід України під заступництво російського царя. Того ж дня народ зібрався на міській площі. Гетьман Богдан Хмельницький виступив перед народом. Він сказав, що Україні потрібний верховний правитель і назвав чотирьох претендентів на цю роль: польського короля, кримського хана, турецького султана і московського царя. Після цього він заявив, що найкращий варіант — це православний цар. Народ був задоволений цим вибором.

На Переяславській Раді у 1654 р. частина земель, які займали повсталі, перейшла під протекторат Московської держави.

Під час повстання Хмельницького було знищено, за різними даними, від 20 тис. до 100 і навіть 500 тис. євреїв і до 50 тис. поляків.

Через те що російські війська підтримали повсталих, почалася чергова російсько-польська війна 1654—1667 рр. Ця війна завершилася Андрусівським перемир'ям, згідно з яким Лівобережна

В'їзд Хмельницького у Київ

Україна (земля на схід від Дніпра) відійшла до Росії, а Правобережна Україна — до Польщі.

Мирні переговори Москви з Польщею у Вільно (1656 р.), які проходили за спиною українців, ускладнили українсько-московські відносини. Гетьман готувався до розірвання стосунків із Москвою. У цей же час поразкою закінчився українсько-семигородський наступ у Польщі. Знесилений через невдачі і хворобу Богдан Хмельницький помер 6 серпня 1657 р. у Чигирині.

Кінні польські крилаті гусари

ВІЙСЬКО ЗАПОРОЗЬКЕ — ПЕРША ДЕРЖАВА УКРАЇНЦІВ

Під час національно-визвольної війни (1648—1657 рр.) серед українського козацтва вперше в історії нашої країни виникла ідея незалежної української держави.

Гетьманщиною у XV—XIX ст. називали центральні українські області: Київську, Полтавську, Сумську, Черкаську і Чернігівську. Поляки називали володіння Війська Запорозького Україною, росіяни — Малоросією.

Після того як частина українських земель була звільнена від поляків, перед молодого державою постали непрості завдання. Потрібно було забезпечити правопорядок, захистити жителів і налагодити економіку в країні.

Особливістю нової держави було те, що вона виросла із Запорозької Січі і отримала у спадок його традиції і звичаї.

Територія Української держави простягнулася майже на

Іван Богун, побратим Хмельницького, зразок козака-лицаря

200 тис. кв. км і охоплювала Лівобережжя, частину Правобережжя і Степу. На цих землях проживало понад 3 млн осіб. Держава, у якій правили гетьмани і козацька старшина, трималася більше ста років.

Петро Могила, засновник (1632 р.) Києво-Могилянської академії, культурного і освітнього центру Східної Європи

Києво-Могилянська академія

Територія держави, на зразок козацького війська, розділялася на полки і сотні. Це давало змогу за необхідності швидко зібрати народ на боротьбу. Головним органом влади у Війську Запорозькому була Військова, або Генеральна рада, на якій право голосу мало все військо, до останнього козака.

Гетьман Петро Дорошенко намагався зберегти Україну від хаосу і відродити її незалежність. Після підписання поляками Андрусівського миру Дорошенко виступив проти них. Щоб привернути козаків, погодився на регулярне скликання Військової Ради, почав створення найманих військ — сердюків.

Рада вирішувала військові, політичні, господарські, правові та інші питання. Усі посади у державі, від сотника до гетьмана, були виборні. Головою і правителем України був гетьман. Він був головнокомандуючим, скликав ради, завідував фінансами, керував зовнішньою політикою, мав право видавати загальні для всіх закони — універсали. Грошовими коштами держави спочатку займався сам гетьман, а з 1654 р. було введено посаду гетьманського підскарбія, який контролював прибутки і витрати військової скарбниці. Скарбниця поповнювалася від продажу землі, з прикордонного торгового мита, з доходів від промислів, із торгівлі і податків. Національна армія будувалася на орга-

нізаційних принципах Запорозької Січі. Її ядро складало реєстрове і запорозьке козацтво, навколо якого об'єдналося повстале селянство і городяни. Армія формувалася з добровольців і у вирішальні моменти національно-визвольного руху сягала 100—150 тис. осіб. У критичних (військових)

Герб Івана Самойловича

Гетьман Іван Самойлович посилив контроль над запорожцями, намагався отримати владу над Україною, з 1674 р. боровся проти Дорошенка, турок, підтримував перехід на Лівобережжя і Слобожанщину

ситуаціях всю владу приймала старшинська рада і сам гетьман. Поступово гетьманська посада перестала бути виборною, її передавали у спадок. Зростала напруга між бідним і багатим козацтвом, між міським населенням і правлячою козацькою верхівкою. Розбіжності в інтересах козацтва, міщан, селян і духовенства викликали Руїну (1657—1687 рр. або 1663—1687 рр.), громадянську війну в Україні.

Карта української землі у XVII ст.: Лівобережжя

Карта української землі у XVII ст.: Правобережжя

УКРАЇНА У ПІВНІЧНІЙ ВІЙНІ

Наприкінці XVII ст. Гетьманщина складалася всього з 10 полків. Усі питання управління країною вирішували гетьмани і козацькі старшини.

Звичайних козаків ставало все менше, до 1700 р. їх було всього 20 тис. осіб. Їх озброєння застаріло, вони вже не були такою грізною силою як раніше.

Іван Мазепа

Гетьманом Запорозького Війська став Іван Мазепа (1687—1708/09 рр.) — один із видатних політичних діячів козацької України. Це була людина з прекрасною освітою, він тривалий час жив у різних країнах Західної Європи, знав декілька мов. Мазепа був знавцем літератури, мистецтва, військової справи.

Петро I у 1708 р. повідомив Мазепу, що не може захищати Україну від поляків і шведів. Тоді Мазепа приєднався до шведської армії Карла XII.

У гетьмана Мазепи були гарні відносини з Росією. Він та його військо активно підтримували російського царя Петра I у Азовській війні проти турок і татар у 1695—1696 рр., сам гетьман був

Карл XII

радником царя. Завдяки цьому Росія допомогла відвоювати Правобережну Україну в 1704 р. Тепер вся територія України була об'єднана під владою гетьмана.

У цей час йшла Північна війна — російський цар Петро I воював зі шведським королем Карлом XII.

Шведські війська під Полтавою

Петро I

Реформи Петра I загрожували українській автономії і незалежності козацького війська. Тому Мазепа почав таємні переговори зі шведським королем Карлом XII і польським королем Станіславом Лещинським. Він обіцяв допомогу козацького війська у війні проти

Петра I, а за це хотів підтримки у створенні незалежної української держави.

Несподівано для всіх Карл XII обрав Україну для просування своїх військ і захоплення Росії. Для жителів України, через землі яких проходили шведські війська, війська армії Карла були не союзниками, а грабіжниками і окупантами.

Невелике місто Полтава, в якому перебував нечисленний російський гарнізон і козаки, декілька

Після Полтавської битви Велика Північна війна тривала ще дванадцять років.

місяців самостійно оборонялося від навали шведів, яких було значно більше. У обороні брали участь усі жителі міста.

Улітку 1709 р. шведська і російська армія зустрілися біля Полтави. Мазепа, який виступив на боці шведів, закликав на допомогу козаків, але більшість старшин відмовилася підтримати його. До нього приєдналися лише запорозькі козаки на чолі з кошовим отаманом Костянтином Гордієнко. Шведи під Полтавою зазнали поразки. Карл XII і Мазепа, а з ним 50 старшин, 500 козаків Гетьманщини і 4 тис. запорозьких козаків втекли до турецького міста Бандери.

Скориставшись зрадою Мазепа, Петро I наказав знищити Запорозьку Січ. Гетьманська столиця Батурин була знищена разом зі всіма жителями. Сам Мазепа на чужині захворів і 3 жовтня 1709 р. помер.

У 1710 р. козацьке військо у вигнанні обрало своїм гетьманом генерального писаря Пилипа Орлика. Орлик уклав Договір між Гетьманом і Військом Запорозьким. Цей документ увійшов у історію під назвою «Конституція Пилипа Орлика». Це була перша в світі писана Конституція, яка захищала демократичні принципи.

Пилип Орлик.

З картини українського художника В. Зубкова, 2002 р.

Пилип Орлик, якого підтримав Карл XII, об'єднався з татарами і Туреччиною проти Росії, у січні 1711 р. вдерся в Україну, але зазнав поразки і змушений був втекти. Жив у Швеції, Німеччині, а потім у Туреччині. Помер у 1742 р. в Яссах.

Оборона Полтави

Козацькі війська

МІЖ ДВОМА ІМПЕРІЯМИ

На початку XIX ст. Україна була розділена між двома величезними імперіями. Більше 80 % її території належала Російській імперії. Галичина, Буковина і Закарпаття перебували під владою Австрійської імперії.

Після перемоги Росії над Наполеоном у російській імперії почалися дворянські повстання. У грудні 1925 р. на Сенатській площі відбулося повстання молодих російських дворян — декабристів, яке було жорстко придушене. Серед декабристів було чимало

польські селяни не підтримали повстання. До середини 1831 р. повстання було придушене і у всій Російській імперії почалася русифікація. У всіх школах викладали лише російською мовою.

З березня 1847 р. царська влада дізналася про існування у Києві таємної організації — Кирило-Мефодіївського братства. Ця організація прагла боротися проти кріпосного права, вимагати однакових прав для всіх громадян

Дмитро Пильчиков

Пантелеймон Куліш

Члени Кирило-
Мефодіївського
братства

Василь Білозерський

Микола Костомаров

українців. У листопаді 1830 р. таємна спілка молодих польських офіцерів, за прикладом європейських революцій, підняла у Варшаві повстання проти Російської імперії.

Щоб повернути налаштованих проти царизму росіян і українців, поляки проголосили відоме гасло: «За нашу і вашу свободу». Деякі польські повстанці закликали звільняти кріпосних і цим привертали селян на свій бік, але більшість шляхти не зважилися на це. Тому російські, українські і навіть

країни. Члени братства мріяли створити слов'янську федерацію для вільного розвитку власних культур. Столицею федерації мав стати Київ.

Братство було знищене. Але це було лише початком боротьби української інтелігенції з російським царизмом.

У австрійській Галичині мешкали в основному українці, поляки і євреї. Більшість західних українців були кріпосними селянами. У 1820—1830 рр. у Перемишлі зібралася інтелігенція на чолі з єпископом І. Снігурським. Вони створювали початкові школи для місцевого населення. З'явилися перші

Шахти Донбасу

підручники граматики української мови, перші збірки народної творчості. У 1830 р. культурним національним центром Галичини став Львів.

У 1861 р. цар Олександр II відмінив кріпацтво у Російській імперії. Після цієї реформи в Україні швидкими темпами почала розвиватися промисловість і сільське госпо-

Членом Кирило-Мефодіївського братства був відомий український поет і художник Тарас Григорович Шевченко.

дарство. Тут вирощували майже всю пшеницю, яку Росія продавала на експорт, 43 % світового урожаю ячменю, 20 % пшениці і 10 % кукурудзи. Український цукровий буряк став основною сировиною для виробництва цукру в Росії і у більшій частині Європи. У 1870 р. залізниця з'єднала між собою

Залізниця під час Першої світової війни

усі головні українські міста і об'єднала Україну з Москвою — центром імперського ринку.

Між 1870 і 1900 рр. найбільшими промисловими районами імперії стали Донецький басейн і Кривий Ріг на південному сході України.

Цукровий завод

У 1876 р. Олександр II видав так званий Емський указ, яким заборонив не лише видання, але і ввезення літератури українською мовою.

УКРАЇНА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

28 липня 1914 р. почалася Перша світова війна. У цій війні брали участь чотири великі імперії: Російська, Австро-Угорська, Німецька і Османська. Війна тривала більше чотирьох років, воювало 38 країн із 59 тоді існуючих, 1,5 млрд осіб, тобто три четверті людства. Близько 12 млн осіб було вбито, майже 55 млн поранено.

Україна славетна успіхами у повітроплаванні. Під час Першої світової війни тут працювала когорта відомих авіаконструкторів: Г. Адлер, Ф. Билінкін, Д. Григорович, В. Іордан, О. Карпека, брати Касяненки, О. Свєшников, І. Сікорський та ін. У Києві, Одесі, Харкові, на Галичині розробляли нові оригінальні конструкції літаків.

Напередодні і під час Першої світової війни великі держави Заходу мали свої інтереси щодо України. За планами німецької буржуазії і великих землевласників вона повинна була стати колонією. З України передбачали вивозити вугілля, руду, харчову сировину, а на її території продавати промислові вироби. Про захоплення всієї України мріяло

Військовий Російської імперії

керівництво Австро-Угорщини, сподіваючись перетворити її на частину «Великоавстрії».

Україна була розділена між двома головними суперниками цієї війни. На її території точилися жорстокі бої, величезну кількість міст, сіл було зруйновано. Близько 3 млн українців воювали у складі російської армії, а 250 тис. — на боці австрійської армії. Декілька кровопролитних боїв відбулися у Галичині.

Українська інтелігенція в Росії і в Австрії бажала незалежності України. Російська імперія була православною країною, але про незалежність Україні було годі навіть думати. Австрійська імперія — парламентська монархія з численним слов'янським населенням, теоретично могла дати Закарпаттю автономію, але це були лише обіцянки.

Велика кількість західних українців вважала, що Росія загрожує Україні більше, ніж Австрія, і тому підтримала віденський уряд у цій війні. Вони сподівалися приєднати всю Україну до складу Австрії і отримати права на широку автономію. Було сформовано українські військові частини — добровільний

Солдати австрійської армії

легіон Українських січових стрільців — 2,5 тис. осіб із 28 тис. охочих. Партія СЗУ (Союз звільнення України) з 80 тис. українських військовополонених сформувала в Австрії 20-тисячну дивізію «синіх» і «сірих» гайдамаків.

Українські січові стрільці

У вересні 1914 р. Галичина і Буковина були окуповані російськими військами. Австрійці і угорці відступали, арештовували і страчували без суду сот-

Могили солдатів Першої світової війни

«Солдат в окопі». Малюнок художника Юрія Горелова

ні українців, яких підозрювали у симпатіях до Росії. 30 тис. галичан і буковинців відправили до концтаборів. На окупованих західноукраїнських землях російська влада знищувала будь-які прояви українського культурного життя. Було закрито українські освітні заклади, бібліотеки, музеї, редакції українських журналів. Тисячі українців переселили на схід. Почалося переслідування Української греко-католицької церкви, насаджувалося православ'я. Митрополита Андрія Шептинського заарештували і вислали до Росії. У 1915 р. Західна Україна стала частиною Австро-Угорщини.

І. Сікорський — відомий український авіаконструктор

ПЕРША УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКА

У лютому 1917 р. у Росії відбулася революція. Микола II зрікся престолу. Влада перейшла до Тимчасового уряду.

17 березня 1917 р. в Україні було створено Центральну Раду — виборний центр багатьох партій і організацій. Її головою став Михайло Грушевський. Рада зібрала Всеукраїнський Народний Конгрес, який проголосив Українську Народну Республіку.

В Україні водночас діяли три різні системи управління: Тимчасовий уряд, який призначав своїх комісарів і чиновників, більшовицькі Ради на чолі з меншовиками й есерами і Центральна Рада зі своїми місцевими органами — радами, управами, союзами.

У травні 1917 р. у Києві українські військові зібралися на перший Всеукраїнський військовий з'їзд. Вони обрали Український генеральний військовий комітет, який очолив Симон Петлюра.

Генеральний секретар Центральної Ради, письменник, В. Винниченко

Будівля Центральної Ради, сучасний вигляд

Центральна Рада делегувала своїх представників до Петрограду. Вони вимагали автономії України, але Тимчасовий уряд їм відмовив. Тоді, 23 червня 1917 р., Центральна Рада прийняла Перший Універсал, у якому оголосила Україну автономією.

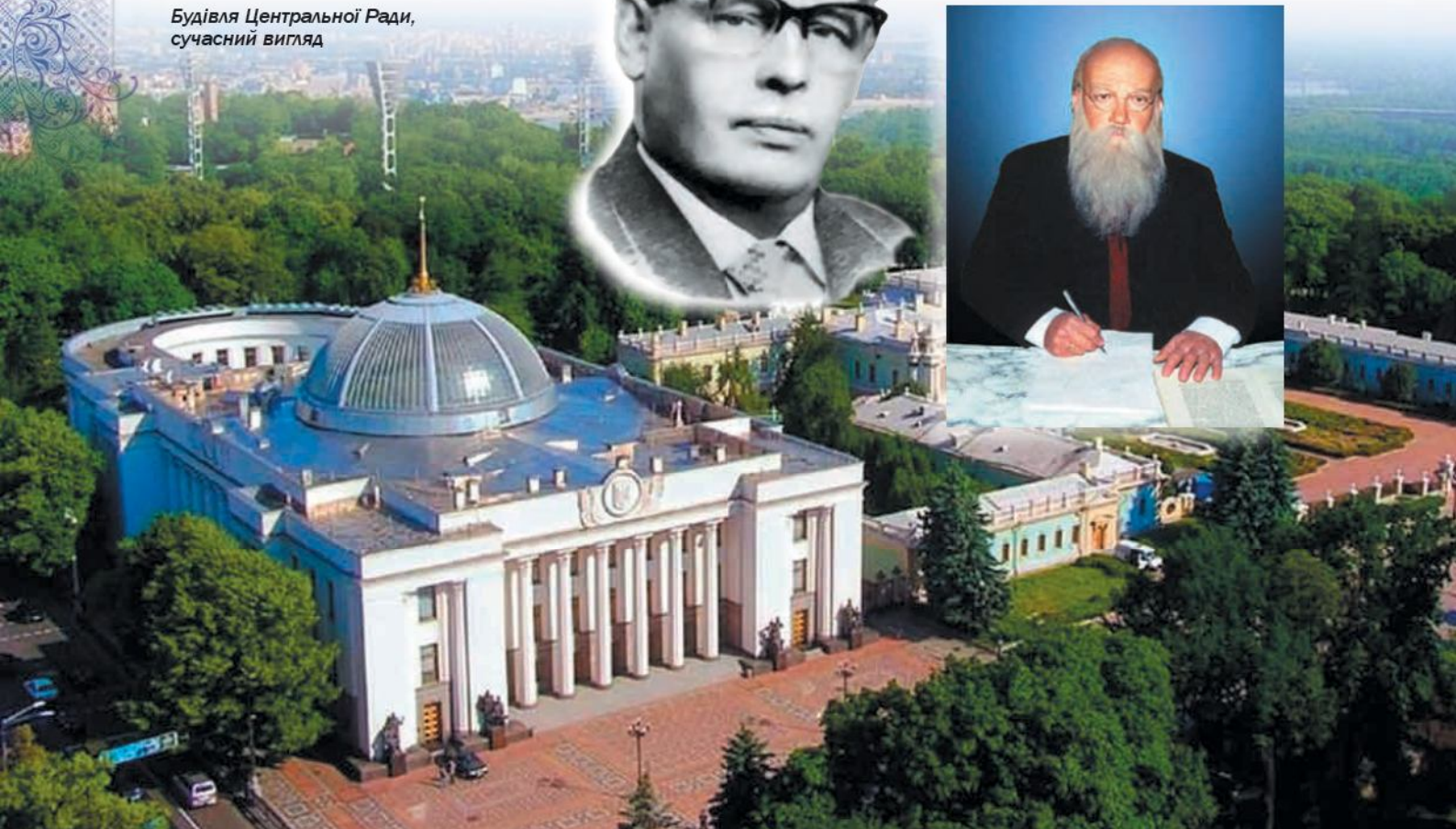
7 листопада 1917 р. більшовики на чолі з Володимиром Леніним скинули Тимчасовий уряд і захопили владу в Росії. Українська Центральна Рада не визнала Жовтневу революцію.

20 листопада 1917 р. Центральна Рада оголосила Українську Народну Республіку — УНР, до якої увійшли Київщина,

М. Грушевський, учений, історик, голова Центральної Ради

С. Петлюра, голова Генерального Військового комітету

Карта УНР

Чернігівщина, Волинь, Поділля, Полтава, Харківщина, Катеринославщина, Херсон і Таврія. Було проголошено свободу слова, друку, віросповідання і зборів, відмінено страту і приватну власність на землю, встановлено восьмигодинний робочий день. Народи, які жили на території України, отримували автономію.

Суверенну Українську Республіку в 1918 р. визнали: Румунія, Франція, Великобританія, США, Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина, Японія, Китай, Португалія, Данія, Греція, Норвегія, Ірак, Іспанія, Фінляндія, Польща, Швеція, Швейцарія, у 1919 р. — Угорщина, Чехословаччина, Ватикан, Голландія, Італія та інші країни.

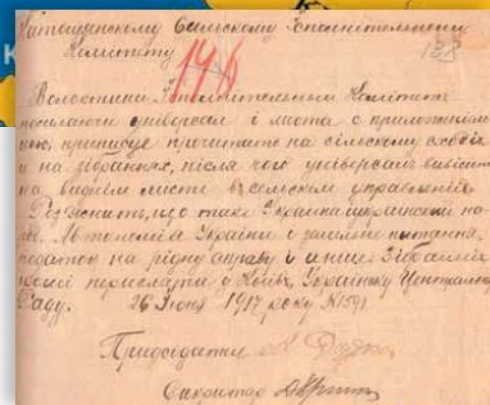
10—12 грудня 1917 р. в Україні на виборах до Установчих Зборів перемогли українські соціалісти. Більшовики отримали лише 10 %. Тоді більшовицькі делегати переїхали до Харкова і оголосили про створення Українського радянського уряду. 17 грудня Рада Народних Комісарів направила Центральній Раді ультиматум. Більшовики вимага-

ли дозволити їм увести свої війська в Україну і не пропускати офіцерів і козаків на Дон. Український уряд цей ультиматум не прийняв. Почалася україно-більшовицька війна.

Центральній Раді не вистачало сили для захисту Києва від більшовиків і Центральна Рада виїхала з Києва.

Від березня 1917 р. було скасовано всі заборони щодо української мови і культури. З'явилася українська преса. 31 березня 1917 р. відкрилася перша українська гімназія.

29 січня у нерівному бою біля станції Крути загинуло 300 київських гімназистів, які захищали місто.

Листівка петлюрівців

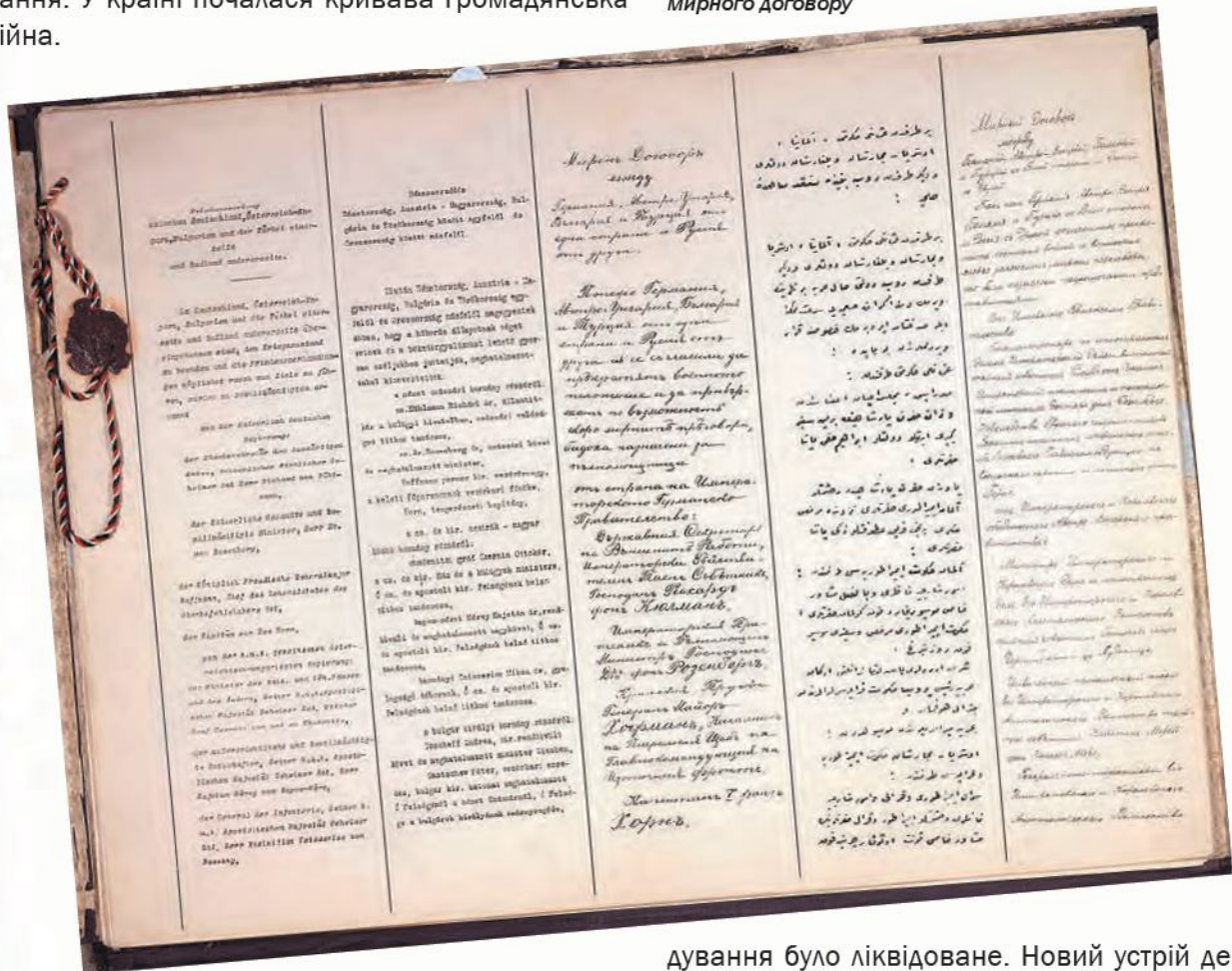

ГЕТЬМАН СКОРОПАДСЬКИЙ І ДИРЕКТОРІЯ

9 лютого 1918 р. уряд УНР підписав Берестейський мир із Німеччиною. Почався наступ німецьких і українських військ на територію, захоплену більшовиками. До квітня Україну звільнили. 29 квітня було прийнято Конституцію УНР і обрано президента — М. Грушевського. Але того ж дня за підтримки німців владу захопив генерал П. Скоропадський. Центральна Рада припинила своє існування. У країні почалася кривава громадянська війна.

У жовтні 1918 р. у Львові було створено Українську Національну Раду, українські війська захопили владу. У листопаді було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). 22 січня 1919 р. у Києві урочисто оголосили союз ЗУНР і УНР, цей день увійшов у історію як День Соборності України.

Перші дві сторінки Брестського мирного договору

П. Скоропадський був змушений прийняти умови німців: розпуск Центральної Ради, заборона антинімецьких виступів, повернення власності на землю.

29 квітня 1918 р. генерал П. Скоропадський був оголошений гетьманом України і отримав владу. Було змінено назву держави, замість УНР з'явилася Українська Держава. Місцеве самовря-

дування було ліквідоване. Новий устрій держави нагадував колишній царський. До 10 травня було сформовано новий уряд, до складу якого увійшли лише два українці. Інші були представниками російських партій, в основному кадетів.

У середині травня відбулися таємні з'їзди українських соціалістів, які засудили політику гетьмана. Опорою гетьмана стали багаті промисловці, землероби, російські партії і німецька окупаційна влада. 12 червня у Києві більшовицька делегація на

Генерал, гетьман П. П. Скоропадський

чолі з Х. Раковським і Д. Мануїльським підписала тимчасовий мир, згідно з яким Україну визнали незалежною державою.

Гетьманський уряд забирав у селян поміщицькі землі, а німецькі окупаційні війська продукти харчування. Селяни почали озброєну боротьбу проти німців і гетьмана. Німці зазнали поразки і 14 листопада П. Скоропадський підписав указ про федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією. У відповідь на це українські опозиційні партії почали підготовку повстання проти гетьмана. Було створено керуючий орган — Директорію, головою якої став

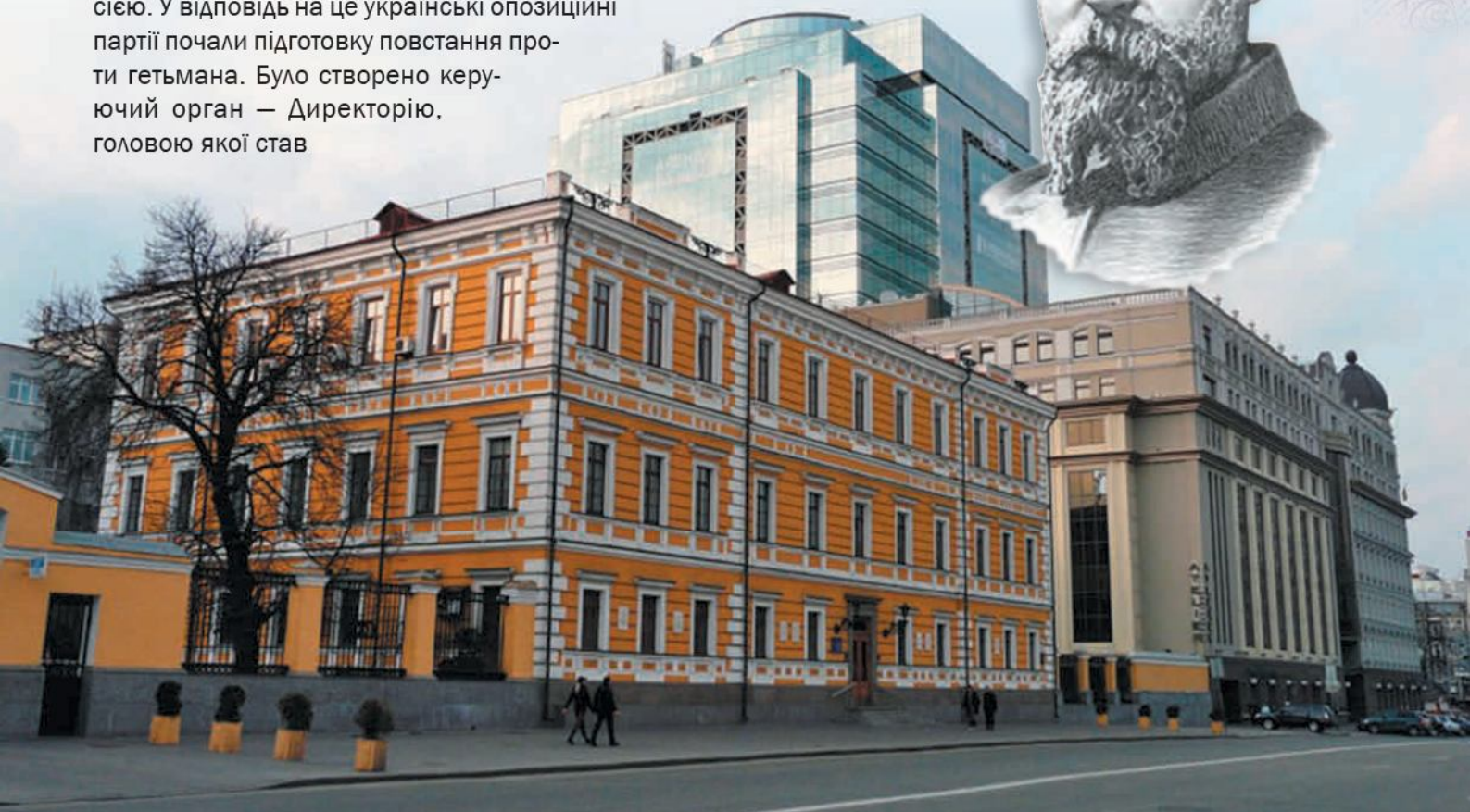
В. Винниченко, а членами — С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко. Їх головною військовою силою стали Січові Стрільці. Потім до них приєдналися повсталі селяни. Почався наступ на Київ. 18 листопада у бою під Мотовилкою повстанці розгромили гетьманські частини. 19 грудня війська Директорії увійшли до Києва. Знову було створено УНР.

Директорія, отримавши владу, видала 26 грудня 1918 р. декларацію про відновлення законів УНР і про передачу поміщицької землі селянам без викупу. Того ж дня Директорія призначила новий уряд.

Влітку і восени 1918 р. в Україні було відкрито: Український державний театр, Національну галерею, Національний музей, Український державний архів, Українську Академію Наук. Першим президентом Української Академії Наук став відомий вчений В. Вернадський.

Академік Вернадський

Українська Академія Наук

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В УКРАЇНІ

Коли Директорія отримала владу, у неї відразу ж виникли проблеми. З півдня наступали війська Антанти, зі сходу і півночі — Червона армія. Біла армія Денікіна загрожувала з Дону, із заходу — поляки. За Дністром були румуни. Збройні сили УНР були слабкі і погано організовані. 5 лютого український уряд виїхав із Києва. А у березні війська УНР зупинили наступ Червоної армії на захід.

Склад Директорії в другій половині 1919 р. Зліва направо: Андрій Макаренко, Федір Швець, Симон Петлюра

Червоноармієць

Директорія спробувала домовитися з країнами Антанти. Але Антанта допомагала Білій армії Денікіна, яка прагла відродити Велику Російську імперію. Червона армія завдавала сильних ударів українським частинам і вони були змушені відступити на захід України.

На початку війни між «білими» (вірними царизму або Тимчасовому Уряду) і «червоними» (більшовицькими, радянськими) чоловіче населення активно мобілізувалося до війська. Жорстокість і напруга громадянської війни зростали, збільшувалась кількість озброєних банд-формувань, які не мали жодної ідеології. Окремі командири «червоних» або «білих» часто-густо нічим не відрізнялися від бандитів у своїх методах і цілях.

Селяни самі ставали повстанцями, відвойовували свої землі у загарбників. Махновська республіка була найбільшим таким формуванням в Україні. Її керівник Н. Махно виявився талановитим організатором і вій-

Пам'ятник славетним тачанкам

Н. Махно

ськовим. Його війська воювали проти німецьких окупантів, проти денікінців, і наблизили перемогу Червоної армії. Але незалежна селянська республіка не потрібна була більшовицькому уряду, він зрадив і розгромив махновців.

У серпні 1919 р. об'єднані армії Української Народної Республіки і Галичини вирушили у напрямках Києва і Одеси. Спочатку наступ розвивався успішно, більшовиків вигнали з території Правобережжя.

Але після зіткнення у Києві з частинами Білої армії, українські війська відступили від міста.

Загін батька Махно здійснював блискавичні набіги і відразу ж зникав, для того щоб раптово з'явитися у іншому місці. Улюбленим тактичним прийомом Махно була поява серед противників у формі гетьманських частин. У Німеччині після Листопадової революції 1918 р. Махно очолив боротьбу з режимом С. Петлюри в Україні. 27 листопада 1918 р. Махно захопив Гуляйполе, проголосив село «столицею» війська, оголосив стан облоги, утворив і очолив «Гуляйпольський революційний штаб».

15 вересня Директорія передала всі повноваження С. Петлюрі, а 24 вересня оголосила війну армії Денікіна. Частина армії УНР вирушила у партизанський Зимовий похід тилами Червоної і Білої армій. Похід тривав біля півроку і у травні частини УНР прорвалися на захід. До цього часу більшовики розбили денікінську армію і також вирушили на захід.

Генерал-лейтенант генерального штаба
Антон Іванович Денікін

Війська Західної Української Республіки і Української Республіки (Директорії) воювали з Червоною армією, польськими військами, військами Антанти. Коли більшовики почали наступ на Польщу, польський уряд уклав союз з українськими військами з метою зупинити більшовиків. Після «дива на Віслі» наступ Червоної армії припинився, поляки уклали союз із ленінським урядом, залишки українських армій були знищені. Україну розділили між Радянською Росією і Польщею. Деякі українські землі увійшли до складу Чехословаччини і Румунії.

Блюдо піднесене жителями Харкова Денікіну

УКРАЇНЬСЬКА РАДЯНЬСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА

Наприкінці 1917 — на початку 1918 р. більшовики намагалися силою захопити владу в Україні. Але цього не сталося. Тоді більшовики начебто визнали незалежність України. Але, отримавши владу, вони відразу ж почали проводити на селі продрозверстку, тобто відбирали у селян хліб, худобу і фураж. Це викликало шквал протесту. У 1921—1923 рр. в Україні, особливо у степових районах,

З українських письменників 30—40 рр. 89 осіб було розстріляно, 212 осіб влада примусила замовкнути, 64 людини вислано і 83 емігрувало. У грудні 1934 р. були засуджені до страти за фальшивими звинуваченнями діячі української культури: Г. Косинка, К. Буревій, Д. Фальковський, І. Крушельницький та багато інших.

через це почався голод. Загинуло близько 1 млн осіб. Відразу ж спалахнуло декілька селянських повстань. Більшовики їх придушили, але продрозверстку замінили на продподаток. Відтепер забирали

Харків — перша столиця УРСР

лише невелику частину урожаю, а селянину залишали решту, яку він міг продати або обміняти.

У березні 1919 р. у Києві на Всеукраїнському з'їзді Рад була прийнята Конституція незалежної Української Радянської Соціалістичної Республіки. 30 грудня 1922 р. у Москві на з'їзді Рад УРСР, РРФСР, Білоруська РСР і Закавказька РСР уклали угоду про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Ця держава проіснувала 69 років.

30 січня 1937 р. було прийнято нову Конституцію УРСР. Відтепер Україна мала назву Українська Радянська Соціалістична Республіка. Столицею УРСР від 1918 р. став Харків, а від 1934 р. Київ.

На всій території, яка увійшла до складу СРСР на початку 1920 р., панувала розруха. Більшість підприємств були зруйновані і розграбовані. Промисловість країни занепадала. Комунисти оголосили Нову Економічну Політику (неп). Було дозволено комерційну діяльність, почали з'являтися приватні підприємства. За короткий час відновилася легка промисловість.

Герб УРСР

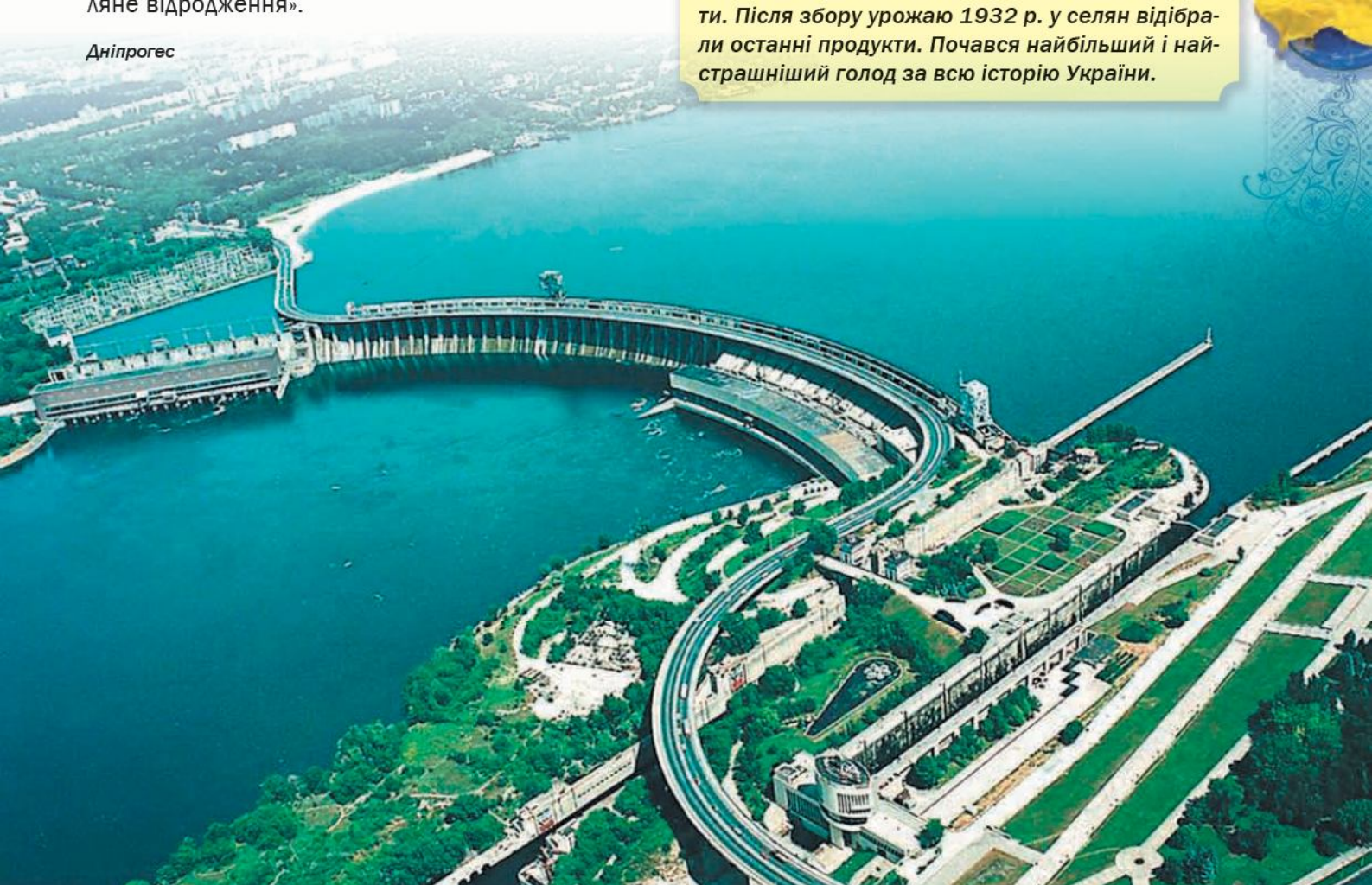

Й. В. Сталін

В Україні знову почалася політика українізації. Період від 1920 до початку 1930 р. був часом розквіту української літератури і культури. Але незабаром, за вказівкою Й. Сталіна, політику українізації було згорнуто. Почалися переслідування діячів української культури. Пізніше їх назвали «Розстріляне відродження».

Дніпрогес

Наприкінці 20-х рр. Сталін почав ліквідацію непу. У СРСР встановилася диктатура партії комуністів. Усі сфери життя контролювали органи радянської влади.

Із 1928 р. на селі почалася колективізація — селян примушували вступати у колгоспи. Колективізація в Україні проходила повільніше, ніж у Росії. В Україні було багато незалежних селянських господарств. Зamoжні селяни, «куркулі», не хотіли йти у колгоспи. Їх «розкуркулювали», відбирали майже все майно і висилали до Сибіру, Казахстану, на північ. До 1932 р. майже усіх селян загнали у колгоспи. На кошти

пограбованого сільського населення будувалися великі заводи і фабрики.

7 серпня 1932 р. з'явився закон «Про охорону соціалістичної власності». Згідно з цим законом за крадіжку кількох колосків колгоспника могли відправити до концтабору або навіть розстріляти. Після збору урожаю 1932 р. у селян відібрали останні продукти. Почався найбільший і найстрашніший голод за всю історію України.

УКРАЇНА У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ

1 вересня 1939 р. фашистська Німеччина напала на Польщу, а 17 вересня 1939 р. на територію Польщі увійшли радянські війська. 28 вересня 1939 р. було підписано угоду про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною. До СРСР було приєднано країни Прибалтики, Бессарабія, Північна Буковина і частина Фінляндії.

Дивізія «СС» «Галичина»

22 червня 1941 р. Гітлер напав на СРСР. 19 вересня були захоплені Київ і Полтава, 16 жовтня — Одеса, 24 жовтня — Харків. До кінця 1941 р. майже вся територія України була окупована.

Українські поліцаї

На Західній Україні німців зустріли як визволителів. Члени ОУН почали формувати українські органи влади. Але німці заборонили діяльність цих організацій. Багатьох українських націоналістів, зокрема керівника ОУН С. Бандеру, німці заарештували і кинули до концтаборів.

С. Бандера

Німці вважали українців неповноцінною расою, а Україну — продовольчою базою для Німеччини. У концтаборах гинули тисячі військовополонених українців. На роботу до Німеччини забрали близько 2 млн осіб. Українських євреїв знищували.

Організація українських націоналістів (ОУН) заснована у 1929 р. Вона об'єднувала українців Східної Галичини, Західної Волині, Закарпаття, Буковини і Східної України, які входили до складу Польщі, Чехословаччини, Румунії і Радянського Союзу. ОУН прагла створення Української Соборної Незалежної Держави.

Під час Другої світової війни українці опинилися з різних боків фронту. Західні українці сприйняли вступ радянських військ як окупацію. Вони вважали за необхідне боротися з радянськими окупантами. У 1943 р. з українців було сформовано дивізію «СС» «Галичина».

Велика кількість українців воювала проти фашистів у лавах Радянської армії. Більше 2 тис. осіб стали Героями Радянського Союзу. Прославилося партизанське об'єднання С. Ковпака та інші партизанські загони.

Деякі українці воювали і проти німців, і проти радянських військ.

У 1941 р. проти радянських військ діяли українські загони Поліської Січі на чолі з Тарасом Бульбою-Боровцем. Влітку 1942 р. ці загони

Тарас Бульба-Боровець

об'єдналися в Українську повстанську армію (УПА). На Волині з осені 1942 р. партизанські загони ОУН боролися з німецькими окупантами. До них приєдналися деякі українські поліцаї. Наприкінці 1943 р. німці схопили і кинули до концтабору Заксенхаузен Бульбу-Борівця. У 1943 р. з'явилися Українська Народна Револьюційна Армія і Українська Національна Самооборона, які воювали і проти німців, і проти Рад.

23 серпня 1939 р. між Німеччиною і Радянським Союзом було підписано угоду про взаємний не-напад — пакт Молотова-Ріббентропа. Згідно з цим договором Латвія, Естонія, Фінляндія, Східна Польща і Бессарабія приєднувалися до СРСР, а Литва і захід Польщі — до Німеччини.

У 1943 р. почався наступ Радянської армії на захід. 23 серпня 1943 р. звільнили Харків, 6 листопада — Київ. Наприкінці 1943 р. радянські війська зайняли Східну Волинь і Житомирщину. У березні 1944 р. була звільнена Буковина, а у червні дивізія «СС» «Галичина» вступила у бій з радянськими військами. У цьому бою українець вбивав українця, не було ні героїв, ні злодіїв. Дивізію майже

Українські партизани

повністю розбили. У жовтні 1944 р. уся територія України була звільнена радянськими військами. У 1945 р. Друга світова війна закінчилася. Україна втратила на цій війні 4,5 млн осіб.

День Перемоги

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У ПОВОЄННІ РОКИ, БОРОТЬБА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У 1945 р. до УРСР було приєднано Закарпатську область. У 1954 р. ухвалою Президії Верховної Ради РРФСР Кримська область стала частиною УРСР.

М. Хрущов

У перші повоєнні роки у Радянській Україні активно відновлювалося народне господарство, зруйноване війною. Після смерті Сталіна у СРСР до влади прийшов М. Хрущов, колишній Перший секретар Компартії України. Почалася реабілітація незаконно репресованих. Колишні політв'язні поверталися зі сталінських таборів. З'явилися культурні зв'язки з Америкою і країнами Європи, від яких раніше СРСР був відокремлений «залізною завісою». У країні зросло нове покоління вільнодумних людей — шестидесятників.

Аварія на Чорнобильській атомній електростанції
26 квітня 1986 р.

Серед українських шестидесятників були поети, художники, музиканти, історики, публіцисти. Вони не хотіли відділення України, а боролися з русифікацією і за відродження національної культури. Цей рух розповсюдився по всій Україні, його центром був Київ.

Після того як до влади прийшов Л. І. Брежнєв деяких українських шестидесятників почали називати дисидентами — інакодумцями, їх переслідувала влада. Шестидесятників не публікували в журналах і газетах, припинили видання їх книг. Тоді їхні твори почали друкувати в україномовних виданнях Польщі, Чехословаччини, на Заході, розповсюджувати через самвидав.

Л. Брежнєв

Трагічною подією в історії України стала аварія на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 р., що викликала радіоактивне зараження великої території і підірвала довіру до партійного керівництва, яке намагалося приховати аварію у перші дні. У результаті аварії загинуло 29 осіб, близько 200 тис. було змушено переселитися в інші райони.

О. Тихий

Ю. Литвин

В. Марченко

В. Стус

Пам'ятник Т. Шевченка у Харкові

Українська Гельсінська Група — УГГ була створена у 1976 р. і проіснувала до 1981 р., після чого всі члени УГГ були ув'язнені. Членів УГГ заарештовували і засуджували за сфальсифікованими кримінальними звинуваченнями, відправляючи до психіатричних лікарень. Із 41 члена УГГ 39 відсиділи у в'язницях, таборах, засланнях і психлікарнях в цілому 550 років, четверо — О. Тихий, Ю. Литвин, В. Марченко і В. Стус — загинули у неволі.

Найвідомішими авторами самвидаву були І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, Л. Плющ, В. Мороз, В. Чорновіл.

У 1971 р. влада вирішила знищити самвидав. 1972 р. почався з численних арештів активістів-шестидесятників. Тисячі українців звільнили з роботи.

Почалася нова хвиля русифікації. Жорстоко переслідували віруючих, які належали до греко-католицької і автокефальної православної церкви.

У 1987—1988 рр. українські дисиденти повернулися з таборів і заслань. Вони почали активно займатися політичною діяльністю. Розпочався новий етап національно-визвольного руху, який закінчився створенням незалежної української держави.

В Україні з'явилася традиція 22 травня у різних містах покладати квіти до пам'ятника Т. Шевченка. У Києві цього дня збиралося декілька сот осіб, вони співали пісні, читали вірші. У 1967 р. влада спробувала зірвати зустріч, але зіткнулася з рішучим опором і відступила.

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА

У липні 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про суверенітет, а у червні 1991 р. — заснувала пост президента республіки.

Л. М. Кравчук

24 серпня 1991 р. Верховна Рада проголосила незалежність України. Всенародний референдум 1 грудня 1991 р. підтвердив її. Сформувалася демократична політична система, закріплена Конституцією 1996 р. Першим президентом незалежної України став Леонід Кравчук.

Україна отримала незалежність. Але економічна криза, що охопила більшість республік колишнього СРСР у 90-х рр., заважала Україні будувати державу і розвивати ринкову економіку. Україна не мала сучасних шосейних доріг, розвиненої телекомунікаційної мережі, нормальної банківської сфери, власної грошової системи і золотовалютних резервів.

У країні не було кваліфікованих менеджерів і фінансистів, а також досвіду роботи на зовнішніх ринках. Багато товарів, які вироблялися в Україні, через низьку якість і повну відсутність рекламної підтримки були у той час абсолютно неконкурентними на зовнішніх ринках. Проблеми Чорнобильської зони все ще вимагали великих витрат.

На початку 1992 р., перед розпадом СРСР, на території України розміщувалося 1240 ядерних боєголовок, 133 стратегічні ракети РС-18, 46 стратегічних ракет РС-22, 564 крилаті ракети для бомбардувальників і близько 3 тис. одиниць тактичної ядерної зброї. Після рішення ліквідувати у СНД єдині озброєні сили, вони були демонтовані (частково за фінансової підтримки США) і вивезені до Росії.

Київ, площа Незалежності

У 1993 р. донецькі і луганські шахтарі провели масові акції протесту. У 1993 р. Верховна Рада пішла на зустріч політичним вимогам шахтарів і ухвалила рішення щодо проведення всенародного референдуму про довіру президентові і парламенту. Було ухвалено рішення про дострокові вибори до Ради, яка на той момент працювала вже чотири роки, і дострокові вибори президента, обраного у 1991 р. на п'ять років.

Л. Д. Кучма

У липні 1994 р. на дострокових президентських виборах переміг Л. Кучма. У 1994 р. найпопулярнішими були дві партії — Комуністична партія України у східних і південних регіонах і Народний Рух України — у центральних і західних. 28 червня 1996 р. було прийнято Конституцію України.

Під час президентських виборів у листопаді–грудні 2004 р. відбулася Помаранчева революція. Початком Помаранчевої революції вважають акцію протесту після оголошення Центральною виборчою комісією (ЦВК) попередніх результатів, згідно з якими переміг В. Янукович, лідер Партії Регіонів. Згодом Верховний Суд України констатував факти порушень у процедурі голосування і підрахунку голосів виборців, відмінив ухвалу ЦВК про результати виборів і зобов'язав провести повторний тур голосування. Протестуючим вдалося змусити владу України дочекатися рішення Верховного Суду і на його підставі провести повторний тур голосування. У результаті повторного голосування переміг В. Ющенко, лідер партії «Наша Україна».

Президент України В. Ф. Янукович, 2010 р.

14 лютого 2010 р. Центральна виборча комісія України офіційно оголосила перемогу лідера Партії Регіонів В. Януковича на президентських виборах. Інавгурація Президента України В. Януковича відбулася 25 лютого 2010 р.

Ю. В. Тимошенко і В. А. Ющенко

ЗМІСТ

Вступ	3	Дике Поле — батьківщина козацтва	34
Перші люди на землі України	4	Запорозька Січ	36
Трипілля — одна з найдавніших цивілізацій	6	Козацько-народні повстання	38
Кочівники на землі України	8	Визвольна війна і Переяславський договір	40
Давньогрецькі міста-поліси у Криму	10	Військо Запорозьке — перша держава українців	42
Сармати — плем'я амазонок	12	Україна у Північній війні	44
Готське королівство та слов'янські племена на території України	14	Між двома імперіями	46
Заснування держави Київська Русь	16	Україна під час Першої світової війни	48
Перші правителі Давньої Русі	18	Перша українська республіка	50
«Дзвенить слава у Києві»	20	Гетьман Скоропадський і Директорія	52
Держава Володимира Мономаха	22	Громадянська війна в Україні	54
«Роздерлася вся земля Руська»	24	Українська Радянська Соціалістична Республіка	56
Князі «Червоної Русі»	26	Україна у Великій Вітчизняній війні	58
Велике князівство Литовське	28	Радянська Україна у повоєнні роки, боротьба за незалежність	60
Давньоруські міста і села у Середні віки	30	Незалежна Україна	62
Люблінська унія і українці	32		

Ілюстрована серія енциклопедій «Моя країна» розроблена дитячими письменниками, істориками та педагогами на основі сучасних наукових даних.

Вона призначена дітям дошкільного віку та молодшим школярам із метою розвитку в них кругозору та ерудиції, для підготовки до школи та допомоги при вивченні шкільних курсів «Я і Україна», «Історія України», «Природознавство». Ці видання допоможуть школярам при написанні рефератів, докладів та творів.

Тематика серії постійно розширюється.

www.ranok.com.ua

ISBN 978-966-08-5352-2

ВИДАВНИЦТВО
РАНOK